

Περιοδικό *Ποίηση: Εξαμηνιαίο περιοδικό για την ποιητική τέχνη*,
τεύχος 27, Άνοιξη-Καλοκαίρι 2006, σ. 61-78 (α' μέρος) & τεύχος 28,
Φθινόπωρο-Χειμώνας 2006, σ. 201-216 (β' μέρος).

JACQUES DERRIDA

Ἡ Différance

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΟΛΥΡΗΣ

Ο Ζάκ Ντερριντά γεννήθηκε στις 15 Ἰουλίου στό Ἐλ Μπιάρ τῆς Ἀλγερίας ἀπό Γαλλοεβραίους γονεῖς καί ἀπεβίωσε στό Παρίσι στις 8 Ὀκτωβρίου 2004. Δίδαξε φιλοσοφία στή Σορβόνη, στήν École Normale Supérieure, στήν École des Hautes Études en Sciences Sociales, καθώς καί σέ πολλά εὐρωπαϊκά καί ἀμερικανικά πανεπιστήμια ὡς ἐπισκέπτης καθηγητής. Ὁ Ντερριντά ἔχει ταυτίσει τό ὄνομά του, κατά κύριο λόγο, μέ αὐτό πού ἔχει γίνει παγκοσμίως γνωστό ὡς «ἀποδόμηση» (déconstruction). Διατρέχοντας τόν κίνδυνον νά ἐξαλείψουμε τήν ἑτερότητα τῆς ντεριντιανῆς σκέψης μετατρέποντάς την σέ ἕνα ἐνοποιημένο σῶμα θέσεων, θά λέγαμε ὅτι τό περιεχόμενο (καί δέν λέμε ἀντικείμενο) τῆς ἀποδόμησης εἶναι ἕνα κείμενο. Ἡ ντεριντιανή ἀποδόμηση ἑνός κειμένου ἀντλεῖ τήν εὐρύτερη σημασία της ἀπό μιὰ νεοχαίντεγκεριανή ἐξήγηση τῆς ἱστορίας τῆς δυτικῆς σκέψης, σύμφωνα μέ τήν ὁποία αὐτό τό σύστημα σκέψης στήν ὁλότητά του, μέ μερικές ἥρωικές ἐξαίρεσεις (π.χ. Νίτσε), συγχροτεῖται ἀπό ἱεραρχικές δυαδικές ἀντιθέσεις ὅπου δίνεται προνόμιο στόν ἕνα ὄρο τῆς ἀντίθεσης (αὐτοῦ πού σχετίζεται

μέ μιὰ καταγωγική «παρουσία»), ἐνῶ ὁ ἄλλος ὄρος νοεῖται ὡς παράγωγος τοῦ πρώτου, ὡς τό ἐκπτώτο μέλος τοῦ ζεύγους (π.χ. ταυτότητα/διαφορά, ὁμιλία/γραφική, ἄνδρας/γυναίκα, κτλ.). Ἐνα ἀπό τά σημαντικότερα μελήματα τῆς ἀποδόμησης εἶναι νά ἀποσπάσει τό ὑπό ἀνάγνωση κείμενο ἀπό τό εὐρύτερο μεταφυσικό πεδίο στό ὁποῖο ἀνήκουν οἱ ὄροι του χωρίς ἡῖδια νά ἐνδώσει σέ αὐτό τό πεδίο. Γιά νά προφυλάξει τό κριτικό του ἐγχείρημα ἀπό μιὰ τέτοια ἀποτυχία, ὁ Ντερριντά διαχωρίζει τήν ἀποδομητική στρατηγική (ἐφόσον περί στρατηγικῆς πρόκειται) σέ δύο φάσεις. Στήν πρώτη φάση δίνει τό ὄνομα «ἀντιστροφή» (renversement). Ἔτσι, ἄν, γιά παράδειγμα, βρισκόμαστε ἀντιμέτωποι μέ ἕνα κείμενο πού τό προτιθέμενο ἐπιχείρημά του προαθεῖ τόν ἰδεαλισμό, λειτουργώντας στό πλαίσιο τῆς ἱεραρχικῆς δυαδικῆς ἀντίθεσης ἀνάμεσα στό ἰδεατό καί τό ὑλικό, ἡ πρώτη κίνηση θά εἶναι νά ἀντιστρέψουμε αὐτή τήν ἱεραρχία, νά βροῦμε ἐκεῖνα τά σημεῖα στό κείμενο πού ἐνάντια στήν πρόθεση τοῦ συγγραφέα του ὑποστηρίζουν τό προβάδισμα τοῦ ὑλικοῦ. Ὁ σκοπός τῆς δεύτερης φάσης –πού ὁ Ντερριντά ὀνομάζει «μετατόπιση» (dé-

placement) – είναι να εμποδίσει τήν παλιά αντίθεση να ἐγκατασταθεῖ πάλι, ἔστω καί μέ μιά ἀνεστραμμένη μορφή. Σκοπός τῆς ἀποδόμησης εἶναι νά πάει πέρα ἀπό τή μεταφυσική τάξη πραγμάτων κι αὐτό προϋποθέτει μιά ριζική ἀναδιοργάνωση τοῦ ἐννοιακοῦ πεδίου μέσω τῆς ἐπανεγγραφῆς τοῦ νέου (προνομιοῦχου) ὄρου, μέ τή νέα διευρυμένη του μορφή, στό σῶμα τοῦ συστήματος. Αὐτός ὁ νέος ὄρος εἶναι «μὴ ἀποφασισμός» ἀπό τή σκοπιά τοῦ παλιοῦ πεδίου (π.χ. ὁ «ὕμνας»), πού εἶναι ταυτόχρονα καί μέσα καί ἔξω, ἔτσι ὥστε νά μὴν μπορεῖ νά ἀπορροφηθεῖ πλέον ἀπό αὐτό. Ἡ ντεριντιανή ἔννοια τῆς «γραφῆς» ἀποτελεῖ ἕνα καλὸ παράδειγμα γιὰ νά ἐπεξηγήσουμε τὰ παραπάνω. Ἐχοντας καταδείξει ὅτι ἡ ὁλότητα τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας δίνει προνόμιο στὴν ὁμιλία σέ σχέση μέ τή γραφή – ταυτίζοντας τήν ὁμιλία μέ τήν ἀναπνοή καί τήν ἀναπνοή μέ τή συνείδηση ἢ τὸ πνεῦμα καί περιορίζοντας τή γραφή σέ μιά ἀνεπαρκῆ μεταγραφὴ τῆς ὁμιλίας – ὁ Ντεριντὰ ἀποφαινεται ὅτι ἡ γραφή, ὡς ἕνα καθολικὸ σύστημα ἀπὸ διαφορές, ἀποτελεῖ προϋπόθεση τόσο γιὰ τήν ὁμιλία ὅσο καί γι' αὐτὴ τὴ μορφή γραφῆς πού παραδοσιακά φέρεται νά τὴ μεταγράψει.

Τίς δεκαετίες τοῦ 1960 καί τοῦ 1970 ὁ Ντεριντὰ, ταυτόχρονα μέ τίς ἀποδομητικὲς ἀναγνώσεις φιλοσόφων ὅπως ὁ Πλάτωνας, ὁ Ρουσσώ, ὁ Χέγκελ, ὁ Χούσερλ ἢ ὁ Λεβί-Στρώς, γράφει κείμενα περισσότερο παιγνιώδη (π.χ. *Glas*). Σκοπός του εἶναι νά δείξει ὅτι κάθε ἐξαντηλικὸς ἐρμηνευτικὸς καθορισμὸς ἑνὸς κειμένου εἶναι ἄτοπος, γιατί ἡ γλώσσα δέν ἀντλεῖ τὴ «σημασία» τῆς ἀπὸ κάποιον βαθύτερο σημασιακὸ στρώμα ὅπως ἡ ἐμπει-

ρία ἢ ἡ συνείδηση, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ παιχνίδι τῶν διαφορῶν ἀνάμεσα σέ ὄρους καί ἀπὸ τήν «ἐπαναληψιμότητά» τους, χωρίς καμιά ἀναφορά σέ ἐξωγλωσσικὲς ἐγγυήσεις. Αὐτός, λοιπόν, νομίζουμε ὅτι εἶναι ὁ ὀρθὸς τρόπος γιὰ νά κατανοήσουμε τήν καταταλαιπωρημένη ἀπὸ τοὺς («κακοὺς») ἀναγνώστες του ρήση τοῦ Ντεριντὰ «Δέν ὑπάρχει τίποτα ἔξω ἀπὸ τὸ κείμενο» ἢ «Ὅλα εἶναι κείμενο».

Σέ μεγάλο μέρος τοῦ πιὸ πρόσφατου ἔργου του, βρίσκουμε τὸν Ντεριντὰ νά ἀνασύρει ἔννοιες ὅπως φιλία, νόμος, δικαιοσύνη, δῶρο, φιλοξενία, κοσμοπολιτισμὸς ἢ συγχώρηση, γιὰ νά ἀναφερθεῖ κριτικά σέ συγκεκριμένα πολιτικοκοινωνικά πλαίσια. Αὐτὴ ἡ ἀποκάλυψη τῆς λογικῆς δομῆς πού διέπει τήν ὑπὸ διερεύνηση ἔννοια συνήθως μᾶς φέρνει ἀντιμέτωπους μέ μιά ἀντίφαση ἢ ἕνα διπλὸ κατηγορούμενο. Στὸ *Le Siècle et le Pardon*, ὁ Ντεριντὰ διερωτᾶται: «Τί σημαίνει ὅταν ἡ κληρονομιά ἐμπεριέχει μιά ἐντολή ταυτόχρονα διπλή καί ἀντιφατική;». Ἡ ἀντίφαση ἐγκτεῖται στό ὅτι συνυπάρχουν ταυτόχρονα ἡ ἀπαίτηση γιὰ μιά *ἀνεν ὄρων* συγχώρηση τοῦ ἐνόχου ὡς ἐνόχου καί ἡ κοινὴ ἀντίληψη ὅτι ἡ συγχώρηση θά πρέπει νά δίνεται ἐφόσον ζητεῖται καί ὑπὸ ὄρους μεταμέλειας καί ἀναγνώρισης τοῦ λάθους ἐκ μέρους τοῦ ἐνόχου. Ἡ θέση τοῦ Ντεριντὰ, ἡ ὁποία ἀντηχοῦσε ὅλο καί πιὸ δυνατὰ τὰ τελευταῖα δεκαπέντε χρόνια, εἶναι ὅτι ἡ ὑπεύθυνη πολιτικὴ δράση καί ἀπόφαση συνίσταται στὴ διαπραγμάτευση ἀνάμεσα σέ αὐτὲς τίς δύο ἀσυμβίβαστες ἀλλὰ καί ἀδιαχώριστες ἀπαιτήσεις.

Γ.Κ.

['H Différance*]

[3]¹ Θά μιλήσω, λοιπόν, γιὰ ἕνα γράμμα.

Γιὰ τὸ πρῶτο γράμμα, ἐάν τὸ ἀλφάβητο καί οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς ὑποθέσεις πού ἔχουν ἀποτολμηθεῖ γίνουν πιστευτές.

Θά μιλήσω, λοιπόν, γιὰ τὸ γράμμα *a*, αὐτὸ τὸ πρῶτο γράμμα, τὸ ὁποῖο, ὅπως εἶναι φανερό, ἦταν ἀνάγκη νά εἰσαχθεῖ ἐδῶ ἢ ἐκεῖ, στὴ γραφή τῆς λέξης *διαφορὰ* [*différance*] καί αὐτὸ κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς γραφῆς πάνω στὴ γραφή, ἐπίσης μιᾶς γραφῆς μέσα στὴ γραφή, τῆς ὁποίας οἱ διαφορετικὲς πορεῖες, λοιπόν, συμβαίνει, σέ κάποια πολὺ καθορισμένα σημεία, νά τέμνονται ἀπὸ ἕνα εἶδος χονδροειδοῦς ὀρθογραφικοῦ λάθους, ἀπὸ ἕνα ὀλισθημα στὴν ὀρθόδοξη τάξη μιᾶς γραφῆς, τὴν ἔννομη τάξη τοῦ γραπτοῦ καί τοῦ πρέποντος περιεχομένου του. Θά μπορούσε κανεὶς πάντα, *de facto* ἢ *de jure*, νά ἐξαλείψει ἢ νά περιορίσει αὐτὸ τὸ ὀλισθημα στὴν ὀρθογραφία καί νά τὸ βρεῖ, σύμφωνα μέ περιστάσεις πού θά πρέπει νά ἀναλύονται κάθε φορά, ἀλλὰ πού δέν διαφοροποιοῦν τὸ συμπέρασμα, σοβαρό, ἀπρεπές, ἂν ὄχι, ἀκολουθώντας τήν πλέον ἀφελὴ ὑπόθεση, διασκεδαστικό. Ἀκόμα κι ἂν κάποιος ἐπιδιώκει νά ἀποσιωπήσει μιά τέτοια παράβαση, τὸ ἐνδιαφέρον πού μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ σ' αὐτὴν ἀναγνωρίζεται καί προσδιορίζεται ἐκ τῶν προτέρων, ὅπως προδιαγράφεται ἀπὸ τὴν ἄφωνα εἰρωνεία, τὴ μὴ ἀκούσιμη μεταβολὴ αὐτῆς τῆς τροπῆς τῶν γραμμάτων. Θά μπορούσε κάποιος πάντα νά προσποιεῖται ὅτι αὐτὴ ἡ παράβαση δέν κάνει καμία διαφορὰ. Καί θά πρέπει νά πῶ ἀμέσως ὅτι ὁ λόγος μου σήμερα ἔχει λιγότερο ὡς στόχο νά δικαιολογήσει κι ἀκόμα λιγότερο νά ζητήσει κατανόηση γι' αὐτὸ τὸ σιωπηλὸ ὀλισθημα στὴν ὀρθογραφία, ὅσο νά ἐπιτείνει ἐπίμονα τὸ παιχνίδι του.

Ἀφετέρου, θά πρέπει νά μέ συγχωρήσετε ἐάν ἀναφερθῶ, τουλάχιστον ἔμμεσα, σέ κάποια ἀπὸ τὰ κείμενα πού ἔχω τολμήσει νά ἐκδώσω. Ὁ λόγος γι' αὐτὸ εἶναι ὅτι θά ἤθελα ἀκριβῶς νά ἐπιχειρήσω, σέ ἕναν ὀρισμένο βαθμὸ, ἀκόμα κι ἂν κατὰ κανόνα καί σέ τελευταία ἀνάλυση αὐτὸ εἶναι, γιὰ οὐσιώδεις λόγους, ἀδύνατο, νά συγκεντρώσω σέ μιά *δέσμη* τίς διαφορετικὲς κατευθύνσεις στίς ὁποῖες ἔχω καταφέρει νά χρησιμοποίησω ἢ μᾶλλον ἔχω ἀφεθεῖ νά μοῦ ἐπιβληθεῖ μέ τὸν νεογραφισμὸ τοῦ αὐτοῦ πού θά ἀποκαλοῦσα προσωρινὰ ἢ λέξη ἢ ἔννοια τῆς *différance*,² καί πού, ὅπως θά δοῦμε, δέν εἶναι κατὰ γράμμα οὔτε μιά λέξη οὔτε

* Ὁμιλία πού ἐκφωνήθηκε στὴ Γαλλικὴ Φιλοσοφικὴ Ἐταιρεία στίς 27 Ἰανουαρίου 1968 καί δημοσιεύθηκε ταυτόχρονα στὸ *Bulletin de la société française de philosophie* (Ἰούλ.-Σεπτ. 1968) καί στὸ *Théorie d'ensemble* (σουλ. Tel Quel), Éd. du Seuil, 1968.

1. Οἱ ἀριθμοὶ μέσα στίς ἀγκύλες ἀναφέρονται στοὺς ἀριθμοὺς τῶν σελίδων τῆς γαλλικῆς συλλογῆς Jacques Derrida, *Marges de la philosophie*, Les Éditions de Minuit, 1972, σ. 3-29, στὴν ὁποία ἐμπεριέχεται τὸ «La différence» κι ἀπὸ ὅπου μεταφράζουμε. (Σ.τ.μ.)

2. Ὁ ἀναγνώστης θά πρέπει νά ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὅτι ὁ Ντεριντὰ παράγει τὸν «νεογραφισμὸ» *différance* ἀπὸ τὴ μετοχὴ ἐνεστώτα *différant* τοῦ ρήματος *différer* πού σημαίνει ταυτόχρονα δύο

μιά έννοια. Κι επιμένω ἐδῶ στή λέξη *δέσμη* γιά δύο λόγους. Ἄφενός, δέν θά ἀσχοληθῶ, ὅπως θά μπορούσα νά ἔχω κάνει, μέ τό νά περιγράψω μιά ἱστορία καί νά ἀφηγηθῶ τά στάδιά της, ἀπό κείμενο σέ κείμενο, ἀπό πλαίσιο σέ πλαίσιο, δείχνοντας κάθε φορά ποιᾶ οἰκονομία [4] μπόρεσε νά ἐπιβάλλει αὐτήν τή γραφική ἀταξία, ἀλλά μέ τό γενικό σύστημα αὐτῆς τῆς οἰκονομίας. Ἄφετέρου, ἡ λέξη *δέσμη* ἀποδεικνύεται ἡ πλέον κατάλληλη γιά νά τονίσει ὅτι ἡ συγκέντρωση πού προτείνεται ἔχει τή δομή μιᾶς πλέξης, μιᾶς ὕφανσης, μιᾶς διασταύρωσης πού θά ἐπιτρέψει στά διαφορετικά νήματα καί τίς διαφορετικές γραμμές σημασίας ἡ δύναμης νά ἀποσυνδέονται, ἐνῶ ἐπίσης θά εἶναι ἔτοιμη νά συνδεθεῖ μέ ἄλλες.

Ὑπενθυμίζω, λοιπόν, μέ ἕναν τρόπο ἐντελῶς προκαταρκτικό, ὅτι αὐτή ἡ διακριτική γραφική παρέμβαση, ἡ ὁποία δέν γίνεται ἀπλῶς γιά νά σοκάρει τόν ἀναγνώστη ἢ τόν γραμματικό, διαμορφώθηκε κατά τή διαδικασία συγγραφῆς μιᾶς ἔρευνας γιά τή γραφή. Λοιπόν, συμβαίνει, θά ἔλεγα ἐκ τῶν πραγμάτων, αὐτή ἡ γραφική διαφορά (τό α ἀντί γιά τό ε), αὐτή ἡ σημαδεμένη διαφορά ἀνάμεσα σέ δύο προφανῶς φωνητικές σημειογραφίες, ἀνάμεσα σέ δύο φωνήεντα, νά παραμένει καθαρά γραφική: διαβάζεται ἢ γράφεται, ἀλλά δέν ἀκούγεται. Δέν μπορεῖ νά ἀκουστῆ [entendre], καί θά δοῦμε γιατί παρακάμπτει ἐπίσης τή τάξη τῆς διάνοιας [entendement].³ Ἄναγνωρίζεται ἀπό ἕνα ἄφωνο σημάδι, ἕνα σιωπηλό μνημεῖο, ἀκόμα θά ἔλεγα ἀπό μιά πυραμίδα, σκεπτόμενος ὅχι μόνο τή μορφή τοῦ γράμματος, ὅταν εἶναι τυπωμένο ὡς κεφαλαῖο, ἀλλά ἐπίσης τό κείμενο τῆς *Ἐγκυκλοπαίδειας* τοῦ Χέγκελ στό ὁποῖο τό σῶμα τοῦ σημείου παραβάλλεται μέ τήν αἰγυπτιακή πυραμίδα.⁴ Τό α τῆς *différance*, ἐπομένως, δέν ἀκούγεται· παραμένει σιωπηλό, μυστικό καί διακριτικό ὡς τάφος: *οἴκησις**. Καί ὡς ἐκ τούτου ἐπιτρέψτε μας νά προβλέψουμε αὐτόν τόν τόπο,

πράγματα: «διαφέρω» καί «ἀναβάλλω»). Ἡ *différance* ἔχει μεταφραστῆ στά ἑλληνικά ἀπό τόν Κωστή Παπαγιώργη ὡς *διαφορά*, ὅπου τό «ο» ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό τό «ω» κατά τόν ἴδιο τρόπο πού τό ε τῆς *différence* ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό α τῆς *différance*, μιά ἀντικατάσταση ἡ ὁποία μόνο διαβάζεται ἀλλά δέν ἀκούγεται. Πιστεύω ὅμως ὅτι αὐτή ἡ μικρή ὀρθογραφική ἀταξία) στήν ἑλληνική γλώσσα δέν εἶναι ἀρκετή γιά νά ἀναδείξει τή δεύτερη σημασία τῆς *différance*, αὐτή τῆς «ἀναβολῆς». Ὁ Γιώργος Φαράκλας μεταφράζει τήν *différance* ὡς «ἀναβαλλόμενη διαφορά» ἢ «δυστάμενο». Λόγω τοῦ ὅτι ἐκλείπει ἀπό τήν ἑλληνική γλώσσα ἐκεῖνη ἡ λέξη πού θά ἐνσωμάτωνε καί τίς δύο σημασίες τῆς *différance* καθώς καί τή μὴ ἀκουόμενη γραφική διαφορά ἀνάμεσα στό ε τῆς *différence* καί τό α τῆς *différance*, ἐπέλεξα νά ἀφήσω τή λέξη ἀμετάφραστη. (Σ.τ.μ.)

3. Ἡ λέξη πού ὁ Ντερριντά χρησιμοποιοῖ ἐδῶ γιά τή διάνοια εἶναι *entendement*, πού ἀποτελεῖ τό οὐσιαστικό τοῦ ρήματος *entendre*, ἀκούω. Ἐδῶ ὁ Ντερριντά ἐπιθυμῆ νά ὑπογραμμίσει τή στενή σχέση πού ἡ δυτική μεταφυσική ἐγκαθιστᾶ ἀνάμεσα στή φωνή καί τή διάνοια καθιστώντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο τή φωνή πρωταρχική σέ σχέση μέ μιά γραφή ἡ ὁποία δέν ἀποτελεῖ παρά τό ἐπιπετωκῶς διπλό της. (Σ.τ.μ.)

4. Βλ. τήν ἀνάλυση τῆς ἐγγεληνῆς σημειολογίας ἀπό τόν Ντερριντά στό «Le puits et la pyramide: Introduction à la semiologie de Hegel», στό *Marges de la philosophie*, Les Éditions de Minuit, Παρίσι: 1972, σ. 79-127. (Σ.τ.μ.)

τήν οἰκονομική κατοικία καί τόν τάφο [οἶκο] τοῦ οἰκείου [propre] στήν ὁποία παράγεται, ἀπό τήν *différance*, ἡ οἰκονομία τοῦ θανάτου. Αὐτός ὁ λίθος [pierre] – ὑπό τόν ὄρο ὅτι κάποιος γνωρίζει πῶς νά ἀποκρυπτογραφῆσει τήν ἐγγραφή του– δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τό νά ἀναγγεῖλει τόν θάνατο τοῦ δυνάστη.

Κι εἶναι ἕνας τάφος πού δέν μπορεῖ οὔτε κἀν νά ἀντηχήσει. Ὡς ἀποτέλεσμα, δέν μπορῶ νά σᾶς δώσω νά καταλάβετε μέσω τοῦ λόγου μου, μέσω τῆς ὁμιλίας πού ἀπευθύνω αὐτῇ τῇ στιγμή στή Γαλλική Φιλοσοφική Ἐταιρεία, γιά ποιᾶ διαφορά μιᾶ ὅταν μιᾶ γι' αὐτήν. Μπορῶ νά μιλήσω γι' αὐτήν τή γραφική διαφορά μόνο μέσω ἑνός ιδιαίτερα πλάγιου λόγου γιά τή γραφή καί ὑπό τήν προϋπόθεση ὅτι κάθε φορά διευκρινίζω ἄν ἀναφέρομαι στή διαφορά [différence] μέ ε ἢ τήν *différance* μέ α. Κάτι πού δέν θά ἀπλοποιήσει τά πράγματα σήμερα, καί θά μᾶς βάλει σέ κόπο μεγάλο, ἐσᾶς καί ἐμένα, ἐάν, τουλάχιστον, ἐπιθυμοῦμε νά συνεννοηθοῦμε. «Ὅπως καί νά 'χει, οἱ προφορικοί διευκρινισμοί πού θά δίνω – ὅταν θά λέω «μέ ε» ἢ «μέ α»– θά ἀναφέρονται ἀναπόφευκτα σέ ἕνα γραπτό κείμενο πού παρακολουθεῖ τόν λόγο μου, σέ ἕνα κείμενο τό ὁποῖο κρατῶ μπροστά μου, πού θά τό διαβάσω, καί πρὸς τό ὁποῖο θά χρειαστεῖ νά κατευθύνω τά χέρια καί τά μάτια σας. Δέν θά μπορέσουμε νά ἀποφύγουμε τό πέρασμα μέσα ἀπό ἕνα γραπτό κείμενο, οὔτε νά ἀποφύγουμε τήν τάξη τῆς ἀταξίας πού παράγεται μέσα σέ αὐτό – κι αὐτό εἶναι πού, πάνω ἀπ' ὅλα, μετράει γιά μένα.

Βέβαια, αὐτή ἡ πυραμιδική σιωπή τῆς γραφικῆς διαφορᾶς [5] ἀνάμεσα στό ε καί τό α μπορεῖ νά λειτουργήσει μόνο μέσα στό σύστημα τῆς φωνητικῆς γραφῆς καί στό ἐσωτερικό μιᾶς γλώσσας ἢ μιᾶς γραμματικῆς ἱστορικά συνδεδεμένης μέ τή φωνητική γραφή, ὅπως ἐπίσης καί μέ ὀλόκληρη τήν κουλτούρα πού εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπό αὐτήν. Ἀλλά θά ἔλεγα ὅτι αὐτή καθεαυτήν ἡ σιωπή πού λειτουργεῖ ἐντός μόνο τῆς ἀποκαλούμενης φωνητικῆς γραφῆς σηματοδοτεῖ καί ὑπενθυμίζει μέ ἕναν ιδιαίτερα κατάλληλο τρόπο ὅτι, ἀντίθετα μέ μιά πλατιά διαδεδομένη προκατάληψη, δέν ὑπάρχει φωνητική γραφή. Δέν ὑπάρχει καθαρά καί αὐστηρά φωνητική γραφή. Ἡ ἀποκαλούμενη φωνητική γραφή μπορεῖ, κατ' αρχήν καί δικαιοματικά, κι ὄχι μόνο λόγω μιᾶς ἐμπειρικῆς ἢ τεχνικῆς ἀνεπάρκειας, νά λειτουργεῖ μόνο μέ τό νά ἐπιτρέπει τήν εἴσοδο στό σύστημά της μὴ φωνητικῶν («σημείων») (στιξῆς, διαστήματος, κτλ.). Μιά μελέτη τῆς δομῆς καί τῆς ἀναγκαιότητος αὐτῶν τῶν μὴ φωνητικῶν σημείων γρήγορα ἀποκαλύπτει ὅτι μόλις καί μετὰ βίας μποροῦν νά ἀνεχθοῦν τήν έννοια τοῦ σημείου. Ἀκόμα καλύτερα, τό παιχνίδι τῆς διαφορᾶς, τό ὁποῖο, ὅπως μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ Σωσσύρ, εἶναι ἡ συνθήκη γιά τή δυνατότητα καί λειτουργία κάθε σημείου, εἶναι τό ἴδιο ἕνα σιωπηλό παιχνίδι. Ἡ διαφορά ἀνάμεσα σέ δύο φωνήματα, πού μόνο αὐτή ἐπιτρέπει σ' αὐτά νά εἶναι καί νά λειτουργοῦν ὡς τέτοια, εἶναι μὴ ἀκουόμενη. Τό μὴ ἀκουόμενο ἀνοίγει στή νόηση τά δύο παρόντα φωνήματα, ὅπως αὐτά παρυσιαίζονται. Ἐάν δέν ὑπάρχει, λοιπόν, καθαρά φωνητική γραφή, τότε δέν ὑπάρχει καθαρά φωνητική φωνή. Ἡ διαφορά πού ἀναδεικνύει τά φωνήματα

καί τούς ἐπιτρέπει νά ἀκούγονται, παραμένει, μέ κάθε ἔννοια τῆς λέξης, καθε-
αυτή μὴ ἀκουόμενη.

Θά μᾶς ἀντιταχθεῖ ὅτι, γιά τούς ἴδιους λόγους, ἡ ἴδια ἡ γραφική διαφορά χάνεται στή νύχτα, δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐννοηθεῖ ὡς ἕνας πλήρως αἰσθητός ὅρος, ἀλλά μᾶλλον ἐπεκτείνει μιᾶ ἀόρατη σχέση, τό σημάδι μιᾶς ἀφανούς σχέσης μεταξύ δύο θεαμάτων. Ἐναμφίβολα. Ἄλλά ὅτι, ἀπό αὐτή τήν ὀπτική γωνία, ἡ διαφορά πού σημειώνεται στήν «différ()nce» ἀνάμεσα στό ε καί στό α διαφεύγει τόσο τῆς ὄρασης ὅσο καί τῆς ἀκοῆς ἴσως, εὐτυχῶς, ὑποδεικνύει ὅτι ἐδῶ θά πρέπει νά μᾶς ἐπιτραπεῖ νά ἀναφερόμαστε σέ μιᾶ τάξη ἡ ὁποία δέν ἀνήκει πλέον στήν αἰσθητικότητα. Ἄλλά κι οὔτε μπορεῖ νά ἀνήκει στή νοητότητα, τήν ἰδεατότητα ἡ ὁποία δέν συνδέεται κατά τύχη μέ τήν ἀντικειμενικότητα τοῦ θεωρεῖν* ἢ τῆς διάνοιας. Ἐδῶ, συνεπῶς, θά πρέπει νά ἐπιτρέψουμε στούς ἑαυτούς μας νά ἀναφερθούμε σέ μιᾶ τάξη πού ἀρνεῖται τήν ἀντίθεση, μιᾶ ἐκ τῶν θεμελιωδῶν ἀντιθέσεων τῆς φιλοσοφίας, ἀνάμεσα στό αἰσθητό καί τό νοητό. Ἡ τάξη ἡ ὁποία ἀρνεῖται αὐτή τήν ἀντίθεση, καί τήν ἀρνεῖται ἐπειδὴ τῆ μεταφέρει, ἀναγγέλλεται σέ μιᾶ κίνηση τῆς différence (μέ α) ἀνάμεσα σέ δύο διαφορές ἢ δύο γράμματα, μιᾶ différence ἡ ὁποία δέν ἀνήκει οὔτε στή φωνή οὔτε στή γραφή μέ τῆ συνήθη ἔννοια, καί ἡ ὁποία ἐντοπίζεται, ὅπως ὁ παράξενος χώρος πού θά μᾶς κρατήσῃ ἐδῶ γιά μιᾶ ὥρα, ἀνάμεσα στήν ὁμιλία καί τῆ γραφή, καί πέρα ἀπό τήν ἡρεμῆ οικειότητα πού μᾶς συνδέει μέ τῆ μιᾶ καί τήν ἄλλη, περιστασιακά καθησυχάζοντάς μας στήν πλάνη ὅτι εἶναι δύο.

[6] Πῶς θά τὰ καταφέρω νά μιλήσω γιά τό α τῆς difference; Δέν χρειάζεται νά εἰπωθεῖ ὅτι δέν μπορεῖ νά ἐκτεθεῖ. Δέν μπορούμε νά ἐκθέσουμε παρά μόνο αὐτό τό ὅποιο σέ μιᾶ ὀρισμένη στιγμή μπορεῖ νά καταστῆ παρόν, ἔκδηλο, αὐτό πού μπορεῖ νά δειχθεῖ, νά παρουσιαστεῖ ὡς κάτι παρόν, ἕνα εἶναι-παρόν στήν ἀλήθεια του, στήν ἀλήθεια ἑνός παρόντος ἢ τήν παρουσία τοῦ παρόντος. Τώρα, ἐάν ἡ difference εἶναι (κι ἐπίσης διαγράψω τό «εἶναι») αὐτό πού καθιστᾶ δυνατή τήν παρουσία τοῦ εἶναι-παρόν, δέν παρουσιάζεται ποτέ ὡς τέτοια. Δέν προσφέρεται ποτέ στό παρόν. Σέ κανέναν. Φυλαγόμενη καί μὴ ἐκτιθέμενη, ὑπερβαίνει σέ αὐτό τό συγκεκριμένο σημεῖο καί κατά ἕναν τακτικό τρόπο τήν τάξη τῆς ἀλήθειας, χωρίς ὅμως νά ἀποκρύπτεται ὡς κάτι, ὡς ἕνα μυστηριώδες ὄν, στό ἀπόκρυφο μιᾶς μὴ γνώσης ἢ σέ μιᾶ ὀπῆ τῆς ὁποίας οἱ ἄκρες θά ἦταν προσδιορίσιμες (γιά παράδειγμα, σέ μιᾶ τοπολογία τοῦ εὐνοχισμού).⁵ Σέ ὅποιαδήποτε

5. Ἡ συγκεκριμένη φράση πού προστέθηκε στό «La différence» γιά τήν ἔκδοσή του στόν τόμο *Marges de la philosophie* (1972), ἀπό ὅπου μεταφράζουμε, ἀναφέρεται στήν πολεμική στήν ὁποία ὁ Ντερριντά εἶχε ἤδη ἐμπλακεῖ (στό *Positions*, στό «Ἐμβολα, Τά ἔρη τοῦ Νίτσε καί στό *Le Facteur de la vérité*) μέ τόν Ζάκ Λακάν. Γιά τόν Ντερριντά, ἡ «τοπολογία τοῦ εὐνοχισμού» τοῦ Λακάν, ἡ ὁποία προσδιορίζει τήν «ὀπῆ» ἢ τήν ἔλλειψη σέ ἕναν ὀρισμένο χώρο «(μιᾶ ὀπῆ τῆς ὁποίας οἱ ἄκρες θά ἦταν προσδιορίσιμες)»—ἐπαναλαμβάνει τῆ μεταφυσική χειρονομία (ἄν καί μέ ἕναν ἀρνητικό τρόπο) τῆς μετατροπῆς τῆς ἀπουσίας, τῆς ἔλλειψης, τῆς ὀπῆς, σέ μιᾶ ὑπερβατο-

ἐκθεση θά ἐκτίθετο στό ἐξαφανίζεσθαι ὡς ἐξαφάνιση. Θά διακινδύνευε νά ἐμφανιστεῖ: νά ἐξαφανιστεῖ.

Τόσο πολύ ὥστε οἱ ἐκτροπές [détours],⁶ οἱ φράσεις καί ἡ σύνταξη στά ὁποία συχνά θά πρέπει νά καταφεύγω, θά ὁμοιάζουν μέ αὐτά τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας, ἐνίοτε ἀκόμα καί στό σημεῖο νά μὴ διακρίνονται ἀπό τήν ἀποφατική θεολογία. Ἡδη χρειάστηκε νά σημειώσουμε ὅτι ἡ différence δέν εἶναι, δέν ὑπάρχει, δέν εἶναι ἕνα εἶναι-παρόν (ὄν) σέ ὅποιαδήποτε μορφή καί θά πρέπει νά σημειώσουμε ἐπίσης κάθε τί πού δέν εἶναι, δηλαδή, τὰ πάντα καί κατά συνέπεια ὅτι δέν ἔχει οὔτε ὑπαρξη οὔτε οὐσία. Δέν προέρχεται ἀπό καμία κατηγορία τοῦ εἶναι, εἴτε εἶναι παρούσα εἴτε ἀπούσα. Κι ἐντούτοις αὐτό πού περιγράφεται ἔτσι ὡς difference δέν εἶναι θεολογικό, οὔτε κἀν τῆς τάξης τῆς πλέον ἀποφατικῆς τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία πάντα ἀσχολιόταν μέ τήν ἀποδέσμευση, ὅπως ξέρομε, μιᾶς ὑπερουσιότητας πέρα ἀπό τίς πεπερασμένες κατηγορίες τῆς οὐσίας καί τῆς ὑπαρξης, δηλαδή τῆς παρουσίας, καί πάντα ἔσπευδε νά θυμίσει ὅτι ἄν ἀρνεῖται στόν Θεό τό κατηγορούμενο τῆς ὑπαρξης, αὐτό γίνεται μονάχα γιά νά τοῦ ἀναγνωριστεῖ ὁ ἀνώτερος, ἀσύλληπτος καί ἄρρητος τρόπος ὑπαρξης του. Δέν πρόκειται ἐδῶ γιά μιᾶ τέτοια κίνηση, κι αὐτό θά ἔπρεπε νά ἐπιβεβαιωθεῖ προοδευτικά. Ἡ difference δέν εἶναι μόνο μὴ ἀναγώγιμη σέ κάθε ὄντολογική ἢ θεολογική—ὄντο-θεολογική—ἐπανοικειοποίηση, ἀλλά ἀνοίγοντας τό ἴδιο τό διάστημα ἐντός τοῦ ὁποίου ἡ ὄντο-θεολογία—ἢ φιλοσοφία—παράγει τό σύστημα καί τήν ἱστορία τῆς, ἐμπεριέχει τήν ὄντο-θεολογία, ἐγγράφοντάς τήν καί ὑπερβαίνοντάς τήν χωρίς ἐπιστροφή.

Γιά τόν ἴδιο λόγο δέν θά ἤξερα ἀπό πού νά ἀρχίσω νά ἰχνηλατῶ τῆ δέσμη ἢ τό γράφημα τῆς difference. Διότι αὐτό πού τίθεται ὑπό συζήτηση εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀναζήτηση μιᾶς νόμιμης ἀρχῆς, ἕνα ἀπόλυτο σημεῖο ἐκκίνησης, μιᾶ ἀρχική εὐθύνη. Ἡ προβληματική τῆς γραφῆς διανοίγεται θέτοντας ὑπό συζήτηση τήν ἀξία τῆς ἀρχῆς*. Αὐτό πού [7] προτείνω ἐδῶ δέν θά ἀναπτυχθεῖ ἀπλά ὡς ἕνας φιλοσοφικός λόγος πού λειτουργεῖ σύμφωνα μέ μιᾶ ἀρχή, αἰτήματα, ἀξιῶματα ἢ ὀρισμούς καί μετακινεῖται σύμφωνα μέ τῆ ρηματική [discursive] γραμμικότητα μιᾶς τάξης λόγων [raisons]. Τὰ πάντα στήν ἰχνηλασία τῆς difference εἶναι στρατηγική καί περιπετειώδη [aventureux]. Στρατηγική, διότι καμία ἀλήθεια ὑπερβατική καί παρούσα ἐκτός πεδίου τῆς γραφῆς δέν μπορεῖ νά διέπει θεολογικά τήν ὁλότητα τοῦ πεδίου. Περιπετειώδη, διότι αὐτή ἡ στρατηγική δέν εἶναι μιᾶ ἀπλή στρατηγική, μέ τῆ σημασία πού δίνουμε στόν ὄρο ὅταν λέμε ὅτι

λογική ἀρχή πού μπορεῖ νά ἀκίνητοποιηθεῖ ὡς τέτοια, καί πού μπορεῖ ὡς ἐκ τούτου νά ἐξουσιάζει τόν θεωρητικό λόγο. (Σ.τ.μ.)

6. Μεταφράζω τῆ λέξη détour μέ τίς λέξεις παράκαμψη ἢ ἐκτροπή, σημειώνοντας ὅμως ὅτι ὁ ἀναγνώστης κάθε φορά πού θά συναντᾶ τῆ μιᾶ ἀπό τίς δύο ἐκδοχές θά πρέπει νά μὴν τοῦ διαφεύγει ἡ «εὐπλάστη ἐνότητα αὐτῆς τῆς λέξης». (Σ.τ.μ.)

προσανατολίζει την τακτική με άφετηρία έναν τελικό σκοπό, ένα τέλος* ή το θέμα μιας κυριαρχίας, μιας κυριότητας και μιας τελικής επανοικειοποίησης της κίνησης και του πεδίου. Στρατηγική εντέλει δίχως στόχο. Θα μπορούσε κανείς να την αποκαλέσει τυφλή τακτική, εμπειρική περιπλάνηση, αν η αξία του εμπειρισμού δεν άντλουσε ή ίδια τό πλήρες νόημά της από την αντίθεσή της με τη φιλοσοφική εϋθύνη. "Αν υπάρχει κάποια περιπλάνηση στη διαχάραξη της *différance*, αυτή δεν ακολουθεί περισσότερο τη γραμμή του φιλοσοφικού-λογικού διαλόγου απ' όσο του συμμετρικού και άλληλέγγυου ανάποδου, του εμπειρικού-λογικού διαλόγου. Η έννοια του παιχνιδιού ίσταται πέραν αυτής της αντίθεσης, αναγγέλλει, την προηγούμενη της φιλοσοφίας και πέραν της φιλοσοφίας, την ενότητα του τυχαίου και της αναγκαιότητας μέσα σε έναν υπολογισμό δίχως τέλος.

Επίσης, μέσω απόφασης και ως κανόνας του παιχνιδιού, αν θέλετε, στρέφοντας αυτόν τον λόγο πίσω στον εαυτό του, είναι μέσω του θέματος της στρατηγικής ή του στρατηγήματος που θα εισαχθούμε στη σκέψη της *différance*. Μέσω αυτής της αποκλειστικά στρατηγικής δικαιολόγησης θέλω να υπογραμμίσω ότι η αποτελεσματικότητα της θεματικής της *différance* μπορεί κάλλιστα –θα πρέπει κάποτε να έκτοπιστεί– να προσφέρει τον εαυτό της έναν όχι στην αντικατάστασή της, τουλάχιστον στη σύνδεσή της σε μία άλυσίδα που, στην πραγματικότητα, δεν θα είχε ποτέ εξουσιάσει. Κατά συνέπεια, για μία ακόμη φορά, δεν είναι θεολογική.

Λοιπόν, θα έλεγα, πρωτίστως, ότι η *différance*, ή όποια δεν είναι ούτε μία λέξη ούτε μία έννοια, στρατηγικά μου φάνηκε ή πλέον κατάλληλη προκειμένου να σκεφτώ, έναν όχι να κυριεύσω –ή σκέψη, εδώ, μπορεί να είναι αυτό τό όποιο διατηρείται σε μία ορισμένη αναγκαία σχέση με τά δομικά όρια της κυριαρχίας– αυτό που αποτελεί τό πλέον μη αναγώγιμο της «έποχης» μας. Ός εκ τούτου αρχίζω, λοιπόν, από τον τόπο και τον χρόνο στον όποιο «εμείς» είμαστε, ακόμα κι αν σε τελευταία ανάλυση τό άνοιγμά μου δεν είναι δικαιολογημένο, έφόσον είναι μόνο στη βάση της *différance* και της «ιστορίας» της που μπορούμε υποθετικά να ξέρουμε ποιοί και που «εμείς» είμαστε, και ποιά θα μπορούσαν να είναι τά όρια μιας «έποχης».

Ακόμα κι αν η «*différance*» δεν είναι ούτε μία λέξη ούτε μία έννοια, παρ' όλα αυτά θα επιχειρήσουμε μία άπλή και κατά προσέγγιση σημασιολογική ανάλυση που θα μάς όδηγήσει προς αυτό που διακυβεύεται.

[8] Γνωρίζουμε ότι τό ρήμα «*différer*» (τό λατινικό ρήμα *differe*) έχει δύο σημασίες, που φαίνονται αρκετά διακριτές: για παράδειγμα, στο *Littre* αποτελούν αντικείμενο δύο διαφορετικών άρθρων. Μέ αυτή την έννοια τό λατινικό *differe* δεν αποτελεί άπλως μετάφραση του έλληνικού *διαφέρειν*, κι αυτό δεν θα είναι χωρίς συνέπειες για μάς, συνδέοντας τον λόγο μας με μία ορισμένη γλώσσα, και με μία γλώσσα που περνιέται ως λιγότερο φιλοσοφική, λιγότερο

καταγωγικά φιλοσοφική από την άλλη. Διότι ή κατανομή της σημασίας στο έλληνικό *διαφέρειν** δεν περιλαμβάνει τό ένα από τά δύο μοτίβα του λατινικού *differe*, τουτέστιν την πράξη της αναβολής γι' άργότερα, του λαμβάνειν υπόψη, του λαμβάνειν υπόψη τον χρόνο και τίς δυνάμεις μιας ενέργειας που υποδηλώνει έναν οικονομικό υπολογισμό, μία παράκαμψη, μία προθεσμία, μία καθυστέρηση, ένα απόθεμα, μία αναπαράσταση, έννοιες που θα συνόψιζα εδώ σε μία λέξη που δεν έχω χρησιμοποιήσει, αλλά θα μπορούσε να έγγραφεί σε αυτή την άλυσίδα: *χρόνιση* [temporisation]. *Différer* με αυτή την έννοια είναι τό χρονίζει, τό προσφεύγειν, συνειδητά ή άσυνειδητά, στη χρονική και χρονοποιητική μεσολάβηση μιας παράκαμψης που αναβάλλει την επίτευξη ή την εκπλήρωση μιας «επιθυμίας» ή «θέλησης», κι έξίσου επιφέρει αυτή την αναβολή με έναν τρόπο που άκυρώνει ή μετριάζει τό αποτέλεσμα. Και θα δούμε, άργότερα, πώς αυτή ή *χρόνιση* [temporisation] είναι επίσης *χρονοποίηση* [temporalisation] και *χώριση* [espacement],⁷ τό γίνεσθαι-χρόνος του χώρου και τό γίνεσθαι-χώρος του χρόνου, ή «πρωταρχική συγκρότηση» του χρόνου και χώρου, όπως ή μεταφυσική ή υπερβατολογική φαινομενολογία θα έλεγε, για να χρησιμοποιήσουμε τη γλώσσα που εδώ κριτικάρεται και μετατίθεται.

Η άλλη έννοια του *différer* είναι ή πιό κοινή και αναγνωρίσιμη: τό να μην είναι ταυτόσημο, τό να είναι άλλο, διακριτό, κτλ. "Όταν πρόκειται για τά *différent*(t)(d)(s), μία λέξη που μπορούμε να γράψουμε, λοιπόν, όπως θέλουμε, με ένα τελικό t ή d, είτε πρόκειται για τό ζήτημα της έτερότητας της άνομιότητας είτε της έτερότητας της άλλεργίας και της πολεμικής, ένα διάστημα, μία απόσταση, μία *χώριση*, θα πρέπει να παραχθεί ανάμεσα στα διαφορετικά στοιχεία, και να παραχθεί ενεργά, δυναμικά, και με μία ορισμένη έπιμονή κατά την επανάληψη.

"Όμως ή λέξη *différence* (μέ e) δεν μόρεσε ποτέ να παραπέμψει ούτε στο *différer* ως *χρόνιση* ούτε στο *différend* ως *πόλεμος**. Είναι αυτή ή άπώλεια σημασίας που θα έπρεπε να αναπληρώσει –οικονομικά– ή λέξη *différance* (μέ a). Αυτή ή λέξη μπορεί να παραπέμψει ταυτόχρονα σε όλο τό μόρφωμα των σημασιών της. Είναι άμεσα και μη αναγώγιμα πολυσημική, κι αυτό δεν θα είναι άδιάφορο για την οικονομία του λόγου που επιχειρώ εδώ. Παραπέμπει όχι

7. Ό Χρήστος Γ. Λάζος μεταφράζει τό *temporisation* ως *ετεροχρονισμό* και τό *espacement* ως *διάστημα*. Ό Κωστής Παπαγιώργης έχει μεταφράσει τούς παραπάνω όρους ως *χρονοποίηση* και *χωροποίηση* αντίστοιχα. Επιλέξαμε να μεταφράσουμε τό *temporisation* ως *χρόνιση*, άφου ή συγκεκριμένη λέξη έχει τό πλεονέκτημα, εκτός από τό «γίνεσθαι χρόνος», να σημαίνει, μέσω συσχετισμού της με τό ρήμα *χρονίζω*, την «άργοπορία», την «υπερβολική καθυστέρηση», σημασία στην όποια αποβλέπει και ό ίδιος ό Ντερριντά. Ός *χρονοποίηση* μεταφράζουμε τό *temporalisation*. Μεταφράζουμε τό *espacement* ως *χώριση* έφόσον μπορεί να αποδίδει τό «γίνεσθαι χώρος» των όντοτήτων μέσω της αναφοράς τους σε έναν χωρισμό, του όποίου δεν προϋπάρχουν, αλλά συνιστούν τό αποτέλεσμα. (Σ.τ.μ.)

μόνο, αναμφίβολα κι όπως κάθε σημασία, στον λόγο από τον οποίο υποστηρίζεται ή σε ένα ερμηνευτικό πλαίσιο, αλλά από μία άποψη αναβάλλει τον έαυτό της ή τουλάχιστον κάνει κάτι τέτοιο περισσότερο πρόθυμα από κάθε άλλη λέξη: τό α που προέρχεται άμεσα από τή μετοχή ένεστώτα (différent), [9] μάς φέρνει περισσότερο κοντά στην ίδια τή δράση του ρήματος difféter, πριν ακόμα παραγάγει ένα αποτέλεσμα που έχει συγκροτηθεί ως κάτι διαφορετικό ή ως différence (μέ ε). Σε μία έννοιολογία και σε σχέση με κλασικές απαιτήσεις θα λέγαμε ότι ή «différance» προσδιορίζει μία συγκροτησιακή, παραγωγική και πρωταρχική αιτιότητα, τή διαδικασία ψαλιδίσματος και διαίρεσης, των οποίων οι διαφορετικότητες ή οι διαφορές θα ήταν τά συγκροτημένα προϊόντα ή αποτελέσματα. Άλλά επειδή μάς φέρνει κοντά στον άπαρεμφοτικό κι ενεργό πυρήνα του difféter, ή «différance» (μέ α) ουδετεροποιεί αυτό που τό άπαρέμφοτο έμφαίνει ως άπλως ενεργό, άκριβως όπως «mouvance» στή γλώσσα μας δέν σημαίνει άπλως τό γεγονός του μετακινείν [de mouvoir], του κινούμαι [de se mouvoir] ή του νά σε μετακινούν [d'être mû]. Ούτε είναι ή αντίηχηση [résonance] ή πράξη του άντηχέιν [résonner]. Θα πρέπει νά λάβουμε υπόψη ότι στή χρήση τής γλώσσας μας ή κατάληξη -ance παραμένει άναποφάσιστη άνάμεσα στό ενεργό και τό παθητικό. Και θα δοϋμε γιατί αυτό που αφήνεται νά ονομάζεται από τήν «différance» δέν είναι ούτε άπλως ενεργητικό ούτε άπλως παθητικό, άναγγέλλοντας, ή καλύτερα άνακαλώντας, κάτι σάν τή μέση φωνή, σημαίνοντας μία ένεργεια ή όποία δέν είναι μία ένεργεια, ή όποία δέν μπορεί νά καταστεί άντιληπτή ως πάθος ή ως ή πράξη ενός υποκειμένου πάνω σε ένα άντικείμενο, ούτε στή βάση των κατηγοριών του ενεργούντα ή του πάσχοντα, ούτε στή βάση αυτών ούτε ένοψει αυτών των όρων. "Άρα ή μέση φωνή, μία όρισμένη μή μεταβατικότητα, μπορεί νά είναι αυτό που ή φιλοσοφία άρχισε νά μοιράζει σε ενεργητική και παθητική φωνή, συγκροτώντας τον έαυτό της μέσω αυτής τής άπόφωσής.

Différance ως χρόνιση, différence ως χώριση. Πώς ένώνονται;

"Άς ξεκινήσουμε, έφόσον είμαστε ήδη εκεί, από τήν προβληματική του σημείου και τής γραφής. Τό σημείο, όπως συνήθως λέμε, παίρνει τή θέση του ίδιου του πράγματος, του παρόντος πράγματος – τό «πράγμα» έδω περιλαμβάνει έξίσου τή σημασία και τό άναφερόμενο. Τό σημείο άναπαριστά τό παρόν στήν άπουσία του. Λαμβάνει τή θέση του παρόντος. "Όταν δέν μπορούμε νά πάρουμε ή νά δείξουμε τό πράγμα, νά δηλώσουμε τό παρόν, τό είναι-παρόν, όταν τό παρόν δέν παρουσιάζεται, σημαίνουμε, περνούμε από τήν παράκαμψη του σημείου. Λαμβάνουμε ή δίνουμε σημεία. Γνέφουμε. Τό σημείο θα ήταν, λοιπόν, ή άναβαλλόμενη παρουσία. Άνεξάρτητα άν πρόκειται για προφορικό ή γραπτό σημείο, νομισματικό σημείο ή έκλογική έξουσιοδότηση και πολιτική εκπροσώπηση, ή κυκλοφορία σημείων αναβάλλει τή στιγμή στήν όποία μπορούμε νά συναντήσουμε τό ίδιο τό πράγμα, νά τό κάνουμε δικό μας, νά τό καταναλώσου-

με ή νά τό ξεδέψουμε, νά τό άγγίξουμε, νά τό δοϋμε, νά διαισθανθοϋμε τήν παρουσία του. Αυτό που περιγράφω έδω για νά τό όρίσω είναι ή κλασικά καθορισμένη δομή του σημείου σε όλη τήν κοινοτοπία των χαρακτηριστικών της – ή σημασία ως ή différence τής χρόνισης. Κι αυτή ή δομή προϋποθέτει ότι τό σημείο, τό όποιο αναβάλλει τήν παρουσία, νοείται μόνο στή βάση τής παρουσίας που αναβάλλει και διά τής άναβαλλόμενης παρουσίας που άποβλέπει νά έπανοικειοποιηθεί. Σύμφωνα με αυτή τήν κλασική σημειολογία, [10] ή υποκατάσταση του ίδιου του πράγματος με τό σημείο είναι ταυτόχρονα παράγωγη και προσωρινή: παράγωγη, λόγω μιας πρωταρχικής και χαμένης παρουσίας από τήν όποία τό σημείο θα προερχόταν προσωρινή όσον άφορά αυτή τήν τελική και χαμένη παρουσία διά τής όποίας τό σημείο άποτελεί μία κίνηση μεσολάβησης.

Έπιχειρώντας νά υποβάλουμε σε εξέταση αυτόν τον χαρακτήρα τής προσωρινότητας και παραγωγικότητας του υποκατάστατου, θα βλέπαμε αναμφίβολα νά άναγγέλλεται μία καταγωγική différence, αλλά δέν θα μπορούσαμε πλέον νά τήν άποκαλέσουμε καταγωγική ή έσχατη στον βαθμό που οι άξίες τής καταγωγής, τής άρχης, του τέλους*, του έσχατου*, κτλ. έχουν πάντα δηλώσει τήν παρουσία – ούσία*, παρουσία*, κτλ. Τό νά άμφισβητήσουμε τον παράγωγο και προσωρινό χαρακτήρα του σημείου, νά άντιπαρθέσουμε σε αυτόν μία «καταγωγική» difference, αυτό θα είχε, λοιπόν, τίς έξης συνέπειες:

1. "Ότι δέν θα μπορούσαμε πλέον νά συμπεριλάβουμε τήν difference κάτω από τήν έννοια του «σημείου», τό όποιο πάντα σήμαινε τήν άναπαράσταση μιας παρουσίας και τό όποιο έχει συγκροτηθεί σε ένα σύστημα (σκέψη ή γλώσσα) στή βάση και διαμέσου τής παρουσίας.

2. "Ότι κατ' αυτόν τον τρόπο άμφισβητούμε τήν έξουσία τής παρουσίας ή τό άπλό συμμετρικό αντίθετό της, τήν άπουσία ή τήν έλλειψη. Άμφισβητούμε έτσι τό όριο τό όποιο μάς έχει πάντα έξαναγκάσει, τό όποιο ακόμα μάς έξαναγκάζει –ως κατοίκους μιας γλώσσας κι ενός συστήματος σκέψης– νά διατυπώνουμε τό νόημα του Είναι γενικά ως παρουσία ή άπουσία, με τίς κατηγορίες του όντος ή τής όντότητας [l'Étantité] (ούσία). "Ήδη φαίνεται ότι ό τύπος τής έρώτησης στήν όποία έπαναπροσανατολιζόμαστε είναι, άς πούμε, του χαιντεγκεριανού τύπου, και ότι ή difference φαίνεται νά οδηγεί πίσω στήν όντικο-οντολογική διαφορά. Θα μου έπιτραπεί νά καθυστερήσω αυτή τήν άναφορά. Θα παρατηρήσω μόνο ότι άνάμεσα στή διαφορά ως χρόνιση-χρονοποίηση, ή όποία δέν μπορεί πλέον νά νοηθεί έντός του όρίζοντα του παρόντος, και σε αυτό που ό Χαιντεγκερ λέει στο *Sein und Zeit* γύρω από τή χρονοποίηση ως υπερβατολογικό όρίζοντα του έρωτήματος του Είναι, που θα πρέπει νά άπελευθερωθεί από τήν παραδοσιακή και μεταφυσική κυριαρχία του παρόντος και του τώρα, ύπάρχει μία στενή επικοινωνία, άν και όχι έξαντλητική και μή άναγώγιμα άναγκαία.

Άλλά πρώτα άς παραμείνουμε έντός τής σημειολογικής προβληματικής, για

νά δοῦμε τὴν *différance* ὡς χρόνιση καὶ τὴν *différance* ὡς χώριση νά συνδέονται. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς σημειολογικές ἢ γλωσσολογικές ἔρευνες πού κυριαρχοῦν στὸ πεδίο τῆς σκέψης σήμερα, εἴτε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἀποτελέσματα τους εἴτε ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ κανονιστικοῦ μοντέλου πού οἱ ἴδιες φαίνεται νά ἀναγνωρίζουν παντοῦ, γενεαλογικά ἀναφέρονται στὸν Σωσσύρ, ὀρθά ἢ λανθασμένα, ὡς τὸν κοινὸ τους θεμελιωτῆ. Λοιπόν, ὁ Σωσσύρ εἶναι καταρχὰς ἐκεῖνος πού ἔθεσε τὸ αὐθαίρετο τοῦ σημείου καὶ τὸν διαφορικό χαρακτήρα τοῦ σημείου ὡς ἀρχὴ τῆς γενικῆς σημειολογίας, ἰδιαίτερα [11] τῆς γλωσσολογίας. Καί, ὅπως γνωρίζουμε, οἱ δύο ὅροι –αὐθαίρετο καὶ διαφορικό– εἶναι, γιὰ ἐκεῖνον, ἀδιαχώριστοι. Μπορεῖ νά ὑπάρξει αὐθαίρετο μόνον ἐπειδὴ τὸ σύστημα τῶν σημείων συγκροτεῖται ἀποκλειστικά ἀπὸ τίς διαφορές, κι ὄχι ἀπὸ τὴν πληρότητα τῶν ὄρων. Τὰ στοιχεῖα τῆς σημασίας [signification] λειτουργοῦν ὄχι λόγῳ τῆς συμπαγοῦς δυνάμεως τῶν πυρήνων τους, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ δικτύου τῶν ἀντιθέτων πού τὰ διακρίνει καὶ τὰ σχετίζει τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. «Αὐθαίρετο καὶ διαφορικό», λέει ὁ Σωσσύρ, «εἶναι δύο ἰδιότητες συσχετικές».⁸

Λοιπόν, αὐτὴ ἡ ἀρχὴ τῆς διαφορᾶς, ὡς προϋπόθεση τῆς σημασίας, ἐπιρεάζει τὴν ὀλότητα τοῦ σημείου, δηλαδή τὸ σημεῖο ὡς σημαίνόμενο καὶ σημαῖνον. Τὸ σημαίνόμενο εἶναι ἡ ἔννοια, ἡ ἰδεατὴ σημασία· καὶ τὸ σημαῖνον εἶναι αὐτὸ πού ὁ Σωσσύρ ἀποκαλεῖ «εἰκόνα», «ψυχικὸ ἀποτύπωμα» ἐνός ὕλικου, φυσικοῦ –γιὰ παράδειγμα ἀκουστικοῦ– φαινομένου. Δέν χρειάζεται νά εἰσέλθουμε ἐδῶ σέ ὅλα τὰ προβλήματα πού θέτουν αὐτοὶ οἱ ὀρισμοί. Ἐὰς παραθέσουμε τὸν Σωσσύρ μόνον στὸ σημεῖο πού μᾶς ἐνδιαφέρει: «Ἐάν τὸ νοηματικὸ μέρος τῆς ἀξίας ἀποτελεῖται μοναδικὰ ἀπὸ σχέσεις καὶ διαφορές μὲ τοὺς ἄλλους ὄρους τῆς γλώσσας, μποροῦμε νά ποῦμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ ὕλικό μέρος [...]. Μὲ ὅλα αὐτὰ πού εἶπαμε προηγουμένα ἐπανερχόμεστε νά ποῦμε ὅτι στὴ γλώσσα δέν ὑπάρχουν παρὰ μόνον διαφορές. Κι ἀκόμη περισσότερο: μιὰ διαφορὰ προϋποθέτει γενικά ὄρους θετικούς ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἐγκαθίσταται· ἀλλὰ στὴ γλώσσα ὑπάρχουν διαφορές χωρὶς θετικούς ὄρους. Ἐὰς πάrouμε τὸ σημαίνόμενο ἢ τὸ σημαῖνον: ἡ γλώσσα δέν περιέχει οὔτε ἰδέες οὔτε ἤχους πού θὰ προϋπῆρχαν στὸ γλωσσικὸ σύστημα, ἀλλὰ μόνον διαφορές νοηματικές καὶ διαφορές φωνητικές πού προέρχονται ἀπὸ αὐτὸ τὸ σύστημα. Αὐτὸ πού ὑπάρχει ὡς ἰδέα ἢ ὡς φωνητικὴ ὕλη μέσα σέ ἓνα σημεῖο ἐνδιαφέρει λιγότερο ἀπὸ αὐτὸ πού ὑπάρχει γύρω του μέσα στὰ ἄλλα σημεῖα».⁹

Τὸ πρῶτο συμπέρασμα πού θὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ αὐτὸ εἶναι ὅτι ἡ σημαίνουσα ἔννοια δέν εἶναι ποτέ παρούσα ἀπὸ μόνη τῆς, σέ μιὰ ἐπαρκῆ παρουσία πού θὰ παρέπεμπε μόνον στὸν ἑαυτὸ τῆς. Κάθε ἔννοια εἶναι δικαιωματικὰ καὶ οὐσιωδῶς

8. F. De Saussure, *Μαθήματα γενικῆς γλωσσολογίας*, μτφρ. Φ. Δ. Ἀποστολόπουλος, ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1979, σ. 118 (μετάφραση τροποποιημένη). (Σ.τ.μ.)

9. Στὸ ἴδιο, σ. 156, 159. (Σ.τ.μ.)

ἐγγεγραμμένη σέ μιὰ ἀλυσίδα ἢ σέ ἓνα σύστημα ἐντός τοῦ ὁποίου παραπέμπει στὴν ἄλλη, σέ ἄλλες ἔννοιες, διαμέσου τοῦ συστηματικοῦ παιχνιδιοῦ τῶν διαφορῶν. Ἐνα τέτοιο παιχνίδι, ἡ *différance*, δέν ἀποτελεῖ ὡς ἐκ τούτου πλέον ἀπλῶς μιὰ ἔννοια, ἀλλὰ τὴ δυνατότητα τῆς ἐννοιολόγησης, μιᾶς ἐννοιακῆς διαδικασίας κι ἐνός συστήματος γενικά. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ἡ *différance*, ἡ ὁποία δέν εἶναι μιὰ ἔννοια, δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰ λέξη, δηλαδή αὐτὸ πού γενικά ἀναπαρίσταται ὡς ἡ ἡρεμῆ, παρούσα κι αὐτο-αναφερόμενη ἐνότητα μιᾶς ἔννοιᾶς καὶ μιᾶς φωνῆς. Παρακάτω θὰ δοῦμε τί εἶναι ἡ λέξη γενικά.

Ἡ διαφορὰ γιὰ τὴν ὁποία ὁ Σωσσύρ μιᾶ δέν εἶναι, λοιπόν, ἡ ἴδια, οὔτε μιὰ ἔννοια οὔτε μιὰ λέξη μεταξύ ἄλλων. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσε νά εἰπωθεῖ, *a fortiori*, [12] γιὰ τὴν *différance*. Καὶ φτάσαμε, λοιπόν, νά ἐπεξηγήσουμε τὴ σχέση τῆς μίας μὲ τὴν ἄλλη.

Σέ μιὰ γλώσσα, στὸ σύστημα τῆς γλώσσας, ὑπάρχουν μόνον διαφορές. Συνεπῶς μιὰ ταξινομικὴ λειτουργία μπορεῖ νά ἀναλάβει τὴ συστηματικὴ, στατιστικὴ καὶ καταχωριστικὴ ἀπογραφή μιᾶς γλώσσας. Ὅμως, ἀπὸ τὴ μιὰ, αὐτές οἱ διαφορές *παίζουν*: στὴ γλώσσα, στὴν ὁμιλία ἐπίσης, καὶ στὴν ἀνταλλαγὴ ἀνάμεσα στὴ γλώσσα καὶ τὴν ὁμιλία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, αὐτές οἱ διαφορές εἶναι οἱ ἴδιες ἀποτελέσματα. Δέν ἔχουν πέσει ἔτοιμες ἀπὸ τὸν οὐρανό, καὶ δέν εἶναι περισσότερο ἐγγεγραμμένες σέ ἓναν τόπο νοητὸ ἀπ' ὅσο εἶναι προδιαγεγραμμένες στὴ φαιὰ οὐσία τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐάν ἡ λέξη «ἱστορία» δέν μετέφερε ἡ ἴδια καθεαυτὸ τὸ μοτίβο μιᾶς ἐσχατῆς ἐπίσχεσης τῆς διαφορᾶς, θὰ μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι μόνον οἱ διαφορές μποροῦν νά εἶναι ἐξαρχῆς καὶ πέρα γιὰ πέρα «ἱστορικές».

(12) Αὐτὸ πού γράφεται ὡς *différance*, τότε, θὰ εἶναι ἡ παιγνιώδης κίνηση πού «παράγει», μέσω αὐτοῦ πού δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἓνα ἐνέργημα, αὐτές τίς διαφορές, αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα διαφορῶν. Αὐτὸ δέν σημαίνει ὅτι ἡ *différance*, ἡ ὁποία παράγει τίς διαφορές, ὑφίσταται κατὰ κάποιον τρόπο πρὶν ἀπὸ αὐτές, σέ ἓνα ἀπλό καὶ ἀτροποποίητο –ἀ-διάφορο– παρόν. Ἡ *différance* εἶναι ἡ μὴ πλήρης, μὴ ἀπλή («καταγωγὴ»), εἶναι ἡ δομημένη καὶ διαφοροποιούμενη / ἀναβεβλημένη [différente] καταγωγὴ τῶν διαφορῶν. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ ὄνομα «καταγωγὴ» δέν τῆς ἀρμόζει πλέον.

Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ γλώσσα, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Σωσσύρ λέει ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ ταξινομήση, δέν ἔχει πέσει ἀπὸ τὸν οὐρανό, οἱ διαφορές τῆς ἔχουν παραχθεῖ, εἶναι παραγόμενα ἀποτελέσματα, ἀλλὰ εἶναι ἀποτελέσματα τὰ ὁποία δέν βρίσκουν τὴν αἰτία τους σέ ἓνα ὑποκείμενο ἢ σέ μιὰ ὑπόσταση, σέ ἓνα πράγμα γενικά, ἓνα ὄν πού εἶναι κάπου παρόν καὶ τὸ ὁποῖο διαφεύγει ἀπὸ τὸ παιχνίδι τῆς *différance*. Ἐάν μιὰ τέτοια παρουσία ὑπονοοῦνταν, μὲ τὸν πλέον κλασικὸ τρόπο, ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς αἰτίας ἐν γένει, τότε θὰ ἔπρεπε νά μιλήσουμε γιὰ ἓνα ἀποτέλεσμα χωρὶς αἰτία, τὸ ὁποῖο πολὺ σύντομα θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε στὸ νά μιᾶμε πλέον γιὰ ἀποτελέσματα. Ἐχῶ ἐπιχειρήσει νά ὑποδείξω ἓναν τρόπο πέρα ἀπὸ τὸν κλοιὸ αὐτοῦ τοῦ σχήματος μέσω τοῦ «ἵχνους», τὸ ὁποῖο δέν ἀποτελεῖ περισσό-

τερο ένα αποτέλεσμα απ' όσο ένα αίτιο, αλλά τό όποιο, εκτός κειμένου, δέν άρκεί από μόνο του για νά επιφέρει τήν άναγκαία υπέρβαση.

Άπό τή στιγμή πού δέν ύπάρχει παρουσία πρίν κι έξω από τή σημειολογική διαφορά, αυτά πού ό Σωσσύρ έχει γράψει για τή γλώσσα μπορούν νά έπεκταθούν στό σημείο γενικά: «ή γλώσσα είναι άναγκαία για νά είναι κατανοητή ή όμιλία και νά παράγει όλα τά αποτελέσματά της, αλλά και ή όμιλία είναι άναγκαία για νά έγκαθιδρυθεί ή γλώσσα. Ιστορικά, ή όμιλία προηγείται πάντοτε».¹⁰

Διατηρώντας τουλάχιστον τό σχήμα, έάν όχι τό περιεχόμενο, αυτής τής άπαιτήσης πού διατυπώνεται από τόν Σωσσύρ θά ύποδείξουμε ως *différance* τήν κίνηση σύμφωνα με τήν όποία ή γλώσσα ή κάθε κώδικας, κάθε σύστημα παραπομπής γενικά, συγκροτείται «ίστορικά» ως ένας ιστός [13] από διαφορές. («Συγκροτείται», «παράγεται», «δημιουργείται», «κίνηση», «ίστορικά», κτλ., άναγκαστικά πρέπει νά κατανοηθούν πέρα από τή μεταφυσική γλώσσα στην όποία διατηρούνται μαζί με όλες τίς συνέπειές τους. Θά έπρεπε νά δείξουμε γιατί έννοιες όπως *παραγωγή, συγκρότηση και ιστορία* παραμένουν συνεχώς με αυτό πού συζητούμε εδώ, αλλά αυτό θά με όδηγοΰσε πολύ μακριά σήμερα –πρός τή θεωρία τής άναπαράστασης του «κύκλου» στον όποιο φαίνεται νά έχουμε έγκλειστεί– και δέν τίς χρησιμοποιώ εδώ, όπως και τόσες άλλες έννοιες, παρά μόνο για λόγους στρατηγικής και για νά χαράξω τήν άποδόμηση του συστήματος στό πίο καθοριστικό επί του παρόντος σημείο. Σέ κάθε περίπτωση, θά γίνει κατανοητό, μέσω του κύκλου στον όποιο φαίνεται νά έμπλεκόμεστε, ότι ή *différance*, όπως γράφεται εδώ, δέν είναι περισσότερο στατική απ' όσο γενετική, περισσότερο δομική απ' όσο ιστορική. Η δέν είναι λιγότερο έτσι. Και θά έπρεπε νά μή διαβάσουμε αυτό προπάντων πού εδώ λείπει από τήν όρθογραφική ήθική, για νά θέλουμε νά τής άντιταχθούμε με βάση τήν παλαιότερη των μεταφυσικών αντίθέσεων, για παράδειγμα με τό νά άντιπαραθέσουμε κάποια γενετική άποψη σε μία δομικο-ταξινόμική άποψη, ή τό αντίθετο. Αυτές οι αντίθεσεις δέν έχουν τήν παραμικρή συνάφεια με τήν *différance*, πράγμα πού καθιστά τή μελέτη της δυσχερή.

Άν εξετάσουμε τώρα τήν άλυσίδα στην όποία ή («*différance*») άφήνεται νά ύποβληθεί σε έναν όρισμένο αριθμό από μή συνώνυμες ύποκαταστάσεις, σύμφωνα με τήν άναγκαιότητα του πλαισίου, γιατί θά έπρεπε νά καταφύγουμε στό «άπόθεμα», στην «άρχι-γραφή», στό «άρχι-ίχνος», στη «χώραση», δηλαδή, στό «άναπλήρωμα» ή τό *φάρμακον** και σύντομα στον ύμένα, στό περιθώριο-στήγμα-πορεία,¹¹ κτλ.;

10. Στο ίδιο, σ. 49. (Σ.τ.μ)

11. Το «άναπλήρωμα» (*supplément*) είναι ή λέξη πού ό Ρουσσώ χρησιμοποιεί για νά περιγράψει τή γραφή (άναλύεται από τόν Ντερριντά στο *Περί γραμματολογίας*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 1990, και στο *Η φωνή και τό φαινόμενο*, μτφρ.

Άς ξεκινήσουμε πάλι. Είναι λόγω τής *différance* πού ή κίνηση τής σημασιολόγησης είναι έφικτή, μόνο έάν κάθε άποκαλούμενο (παρόν) στοιχείο, τό όποιο έμφανίζεται στή σκηνή τής παρουσίας, σχετίζεται με κάτι άλλο διαφορετικό από τό ίδιο, κρατώντας έντός του τό στίγμα του παρελθόντος στοιχείου, και ήδη άφηνόμενο νά κυρωθεί από τό στίγμα τής σχέσης του με τό μελλοντικό στοιχείο, αυτό τό ίχνος δέν σχετίζεται λιγότερο με αυτό πού άποκαλείται τό μέλλον απ' όσο με αυτό πού άποκαλείται τό παρόν, και συγκροτώντας αυτό πού άποκαλούμε τό παρόν μέσω άκριβώς αυτής τής σχέσης με αυτό πού δέν είναι: αυτό πού άπολύτως δέν είναι, δηλαδή ούτε καν ένα παρελθόν ή ένα μέλλον ως τροποποιημένα παρόντα. Ένα διάστημα πρέπει νά διαχωρίζει τό παρόν από αυτό πού δέν είναι, για νά μπορεί τό (ίδιο τό) παρόν νά είναι, αλλά αυτό τό διάστημα πού τό συγκροτεί ως παρόν πρέπει συγχρόνως νά διαιρεί τό παρόν στον έαυτό του, έπίσης διαιρώντας έτσι μαζί με τό παρόν καθετί πού νοείται στή βάση του παρόντος, δηλαδή, στή μεταφυσική μας γλώσσα, κυρίως τό όν ή τό ύποκείμενο. Συγκροτούμενο, διαιρούμενο δυναμικά, αυτό τό διάστημα [14] είναι αυτό πού θά μπορούσαμε νά άποκαλέσουμε *χώραση, γίγνεσθαι-χώρας* του χρόνου ή γίγνεσθαι-χρόνος του χώρου (*χρόνιση*). Και είναι αυτή τή συγκρότηση του παρόντος, ως μία «πρωταρχικά» και μή άναγώγιμα μή άπλή και συνεπώς *stricto sensu* μή πρωταρχική σύνθεση στιγμάτων ή ίχνων από άνακρατήσεις [*réten-tions*] και προκτήσεις [*protentions*]¹² (για νά άναπαραγάγουμε εδώ, κατ' άναλογία και προσωρινά, μία φαινομενολογική και ύπερβατολογική γλώσσα πού σύντομα θά άποδειχτεί ότι είναι άνεπαρκής), πού προτείνω νά άποκαλέσουμε άρχι-γραφή, άρχι-ίχνος ή *différance*. Η όποία (είναι) (ταυτόχρονα) χώραση (και) χρόνιση.

Δέν θά μπορούσε αυτή ή (ένεργός) κίνηση τής (παραγωγής τής) *différance*

Κωστής Παπαγιώργης, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1997, ιδιαίτερα στό κεφάλαιο 7 με τόν τίτλο «Τό καταγωγικό άναπλήρωμα». Σημαίνει τόσο τό ύποκατάστατο όσο και αυτό πού προτίθεται σε κάτι έλλιπές. Το «φάρμακον» είναι ή λέξη του Πλάτωνα για τή γραφή (άναλύεται στο *Πλάτωνος φαρμακεία*, μτφρ. Χρήστος Γ. Λάζος, εκδόσεις Άγρια, Αθήνα) και σημαίνει τόσο τό γιατρικό όσο και τό δηλητήριο. Ο «ύμένας» προέρχεται από τήν άνάλυση του Ντερριντά τής γραφής του Μαλλαμέ και των στοχασμών του πάνω στή γραφή («*La double séance*», στο *La Dissémination*, Éditions du Seuil, Παρίσι 1972) και άναφέρεται τόσο στην παρθενία όσο και στή συνοσία, τόσο στό μέσα όσο και στό έξω). *Marge-marque-marche* είναι οι σειρές επ *différance* πού ό Ντερριντά εφαρμόζει στο *Nombres* του Philippe Sollers («*Dissémination*», στο *La Dissémination*, ό.π.). (Σ.τ.μ)

12. Για τόν τρόπο με τόν όποιο ό Ντερριντά μετασχηματίζει τίς χουσερλιανές έννοιες τής «άνακράτησης» (*Retention*) και τής «πρόκτησης» (*Protention*) μέσω τής σκέψης τής *différance*, βλ. Ντερριντά, *Η φωνή και τό φαινόμενο*, ό.π. Για τή δυσκολία μετάφρασης των γερμανικών όρων *Retention* και *Protention* στα έλληνικά, βλέπε τό μεταφραστικό σχόλιο του Παύλου Κόντου στο Robert Sokolowski, *Είσαγωγή στή φαινομενολογία*, Έκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα 2003, σ. 142. Ο Κωστής Παπαγιώργης μεταφράζει τό *réten-tion* και τό *protention* ως «κατακράτηση» και «προκράτηση» αντίστοιχα. (Σ.τ.μ)

χωρίς καταγωγή, νά αποκαλεῖται, ἀπλῶς καί χωρίς νεογραφισμό, διαφοροποίηση; Μιά τέτοια λέξη, μεταξύ ἄλλων συγχύσεων, θά εἶχε ἀφήσει ἀνοιχτή τήν πιθανότητα μιᾶς ὀργανικῆς ἐνότητας, καταγωγικῆς καί ὁμοιογενούς, ἡ ὁποία τελικά θά κατέληγε νά διαιρεθεῖ, νά δεχτεῖ τή διαφορά ὡς ἓνα συμβάν. Καί προπάντων, ἀπό τή στιγμή πού σχηματίζεται ἀπό τό ρῆμα («διαφοροποιῶ»), θά ἀρνιόταν τήν οἰκονομική σημασία τῆς παράκαμψης, τῆς χρονοποιούσας [temporisateur] καθυστέρησης, τοῦ «ἀναβάλλειν». «Ἄς κάνω ἐδῶ μιᾶ παρατήρηση ἐν τάχει, τήν ὁποία ὀφείλω σέ μιᾶ πρόσφατη ἀνάγνωση ἐνός κειμένου πού ὁ Κοῦρέ ἀφιέρωσε, τό 1934, στό *Revue d'histoire et de philosophie religieuse*, στόν «Χέγκελ στήν Ἰένα» (ἐπαναδημοσιεύτηκε στό *Études d'histoire de la pensée philosophique*).¹³ Σέ αὐτό τό κείμενο ὁ Κοῦρέ παραθέτει ἐκτενῶς, στά γερμανικά, ἀποσπάσματα ἀπό τή *Λογική* τῆς Ἰένας, καί τά μεταφράζει. Σέ δύο περιπτώσεις συναντᾶ στό κείμενο τοῦ Χέγκελ τήν ἔκφραση *differente Beziehung*. Αὐτή ἡ λέξη, τῆς ὁποίας ἡ ρίζα εἶναι λατινική (*different*), εἶναι σπάνια στά γερμανικά κι ἐπίσης, πιστεύω, στόν Χέγκελ, ὁ ὁποῖος λέει μάλλον *verschieden* ἢ *ungleich*, ἀποκαλώντας τή διαφορά *Unterschied* καί τήν ποιοτική ποικιλία *Verschiedenheit*. Στή *Λογική* τῆς Ἰένας χρησιμοποιεῖ τή λέξη *different* στό σημεῖο πού πραγματεύεται ἀκριβῶς τό χρόνο καί τό παρόν. Πρίν προχωρήσουμε σέ ἓνα πολύτιμο σχόλιο τοῦ Κοῦρέ, ἄς δοῦμε μερικές προτάσεις τοῦ Χέγκελ, ὅπως τίς μεταφράζει ὁ Κοῦρέ: «Σέ αὐτή τήν ἀπλότητα τό ἄπειρο εἶναι ὡς στιγμή [πού καθορίζεται] ἐναντι τοῦ αὐτοῦ, τοῦ ἀρνητικοῦ. Ἔτσι, ἀνάμεσα στίς στιγμές του [1. τό ἀπλό, 2. τό αὐτοῦ πού ἰδρύεται ὡς ἄρνηση ἄλλου] τό ἄπειρο, καθώς καθεαυτοῦ ἀποτελεῖ [ἐκθέτει] τήν ὁλότητα, εἶναι τό ἀποκλειόν, τό σημεῖο ἡ τό ὄριο ἐν γένει. Τό ἄπειρο ὅμως σέ αὐτή τήν ἄρνησή του συσχετίζεται εὐθέως πρός τό ἕτερο καί ἀρνεῖται τόν ἑαυτοῦ του [εἶναι δηλαδή ἀπλό μόνον καθώς ἀποκλείει ἄλλο ἔξω ἀπό τόν ἑαυτοῦ του]. Τό ὄριο ἡ ἡ στιγμή τοῦ παρόντος (*der Gegenwart*), τό ἀπόλυτο («Τόδε τί τοῦ χρόνου ἡ τό νῦν») εἶναι μέ ἀπολύτως ἀρνητικό τρόπο ἀπλό, ἀποκλειόν ἔξω ἀπό τόν ἑαυτοῦ του σύμπασα τήν πολλαπλότητα, καί γι' αὐτό ἀπολύτως προσδιορισμένο. Τό ἄπειρο ὡς ὄριο / ὡς νῦν δέν εἶναι τό ἐν ἑαυτῶ ἐκτεινόμενο [διαστατικό] ὅλο ἢ ποσό, στό ὁποῖο ἐνδέχεται νά διαμένει μιᾶ ἀπροσδιόριστη πλευρά [δύση], [δέν εἶναι] μιᾶ διαφοροτικότητα [δύσων] πού τελοῦν ἐσωτερικά ἀδιάφορες (*gleichgültig*) καί συσχετίζονται ἀμοιβαῖα μέ ἐξωτερικό τρόπο (*auf ein anderes bezöge*), ἀλλά [εἶναι] ἡ ἀπολύτως [15] διαφορόμενη σχέση τοῦ ἀπλοῦ (*sondern es ist absolut differente Beziehung*).¹⁴ Κι ὁ Κοῦρέ μέ

13. Alexandre Koyré, «Hegel à Iéna», *Revue d'histoire et de philosophie religieuse*, XIV (1934), σ. 420-58. Ἐπαναδημοσίευση στό Α. Κοῦρέ, *Études d'histoire de la pensée philosophique*, Armand Colin, Παρίσι 1961, σ. 135-173.

14. Κοῦρέ, *Études d'histoire de la pensée philosophique*, ὁ.π., σ. 153-154. Τό παράθεμα ἀπό τόν Χέγκελ προέρχεται ἀπό τό «Jenenser Logik, Metaphysik, und Naturphilosophie», *Sämtliche Werke* (F. Meiner, Λιψία 1925, XVIII, 202). Ὁ Κοῦρέ ἀναπαράγει τό πρωτότυπο γερμανικό

ἓναν ἀξιοσημείωτο τρόπο ἀναφέρει σέ μιᾶ σημειώση: «διαφερόμενη σχέση [Rapport différent]: *differente Beziehung*. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε: διαφοροποιητική σχέση [Rapport différenciant]». Καί στήν ἐπόμενη σελίδα, ἓνα ἄλλο κείμενο τοῦ Χέγκελ, στό ὁποῖο κάποιος μπορεῖ νά διαβάσει τό ἐξῆς: «Diese Beziehung ist Gegenwart, als eine differente Beziehung. (Αὐτή ἡ σχέση εἶναι [τό] παρόν ὡς μιᾶ διαφορόμενη σχέση)». Μιά ἀκόμα σημείωση τοῦ Κοῦρέ: «Ὁ ὅρος *διαφερόμενη* [différent] ἐδῶ λαμβάνεται στήν ἐνεργό του σημασία».

Γράφοντας «différent» ἢ «différance» (μέ α) θά εἶχε τό πλεονέκτημα νά καταστήσει ἐφικτή τή μετάφραση τοῦ Χέγκελ σέ αὐτό τό συγκεκριμένο σημεῖο –τό ὁποῖο εἶναι ἐπίσης ἓνα ἀπόλυτα καθοριστικό σημεῖο τοῦ λόγου του– χωρίς περαιτέρω σημειώσεις ἢ διευκρινίσεις. Καί ἡ μετάφραση θά ἦταν, ὅπως πρέπει νά εἶναι πάντα, ὁ μετασχηματισμός μιᾶς γλώσσας ἀπό μιᾶ ἄλλη. Ὑποστηρίζω, φυσικά, ὅτι ἡ λέξη «différance» μπορεῖ ἐπίσης νά ἐξυπηρετήσει καί ἄλλους σκοπούς: πρῶτον, ἐπειδή σημαδεύει ὄχι μόνο τό ἐνέργημα τῆς «καταγωγικῆς» διαφορᾶς, ἀλλά ἐπίσης τή χρονοποιητική παράκαμψη [détour temporisateur] τοῦ ἀναβάλλειν καί πάνω ἀπ' ὅλα, ἐπειδή, παρόλο πού διατηρεῖ βαθείες σχέσεις μέ τόν ἐγγειανό λόγο, ἔτσι ὅπως πρέπει νά διαβαστεῖ, ἡ *différance* γραμμένη κατ' αὐτόν τόν τρόπο, μπορεῖ, μέχρι κάποιο σημεῖο, ὄχι ἀκριβῶς νά ἔρθει σέ ρῆξη μέ αὐτόν τόν λόγο, κάτι πού δέν ἔχει κανένα νόημα ἢ τύχη, ἀλλά νά ἐπιφέρει ἓνα εἶδος ἀπειροελάχιστης καί ριζικῆς μετατόπισής του. Ἔχω προσπαθήσει ἄλλοῦ νά ὑποδείξω τήν ἔκταση αὐτῆς τῆς μετατόπισης· θά ἦταν ὅμως δύσκολο νά μιλήσω ἐν τάχει γι' αὐτήν, ἐδῶ.

Οἱ διαφορές, συνεπῶς, «παράγονται» –διαφοροποιούνται– ἀπό τήν *différance*. Ἄλλά τί διαφοροποιεῖται ἢ ποῖός διαφοροποιεῖ; Μέ ἄλλα λόγια, τί εἶναι ἡ *différance*; Μέ αὐτή τήν ἐρώτηση προσεγγίζουμε ἓναν ἄλλο τόπο καί ἓναν ἄλλο πόρο τῆς προβληματικῆς μας.

Τί διαφοροποιεῖται; Ποῖός διαφοροποιεῖ; Τί εἶναι ἡ *différance*;

Ἐάν ἀπαντούσαμε σέ αὐτές τίς ἐρωτήσεις πρίν τίς ἐξετάσουμε ὡς ἐρωτήσεις, πρίν ἐπιστρέψουμε σέ αὐτές καί ἀμφιβάλλουμε γιά τή μορφή τους, συμπεριλαμβανομένου ὅτιδήποτε φαίνεται περισσότερο φυσικό καί ἀναγκαῖο γύρω ἀπό αὐτές, θά ὀπισθοδρομούσαμε ἀμέσως σέ αὐτό ἀπό τό ὁποῖο ἔχουμε μόλις ἀποδεσμευτεῖ. Ὡς ἀποτέλεσμα, ἐάν ἀποδεχόμασταν τή μορφή τῆς ἐρώτησης, στό νόημά της καί τή σύνταξή της («τί;», «τί εἶναι;», «ποῖός εἶναι;»...), θά ἔπρεπε νά δεχτοῦμε ὅτι ἡ *différance* ἔχει προέλθει, ἔχει λάβει χώρα, κυριαρχεῖται κι ἐξουσιάζεται ἀπό τό σημεῖο ἐνός παρόντος ὄντος, τό ὁποῖο θά μπορούσε νά εἶναι κάποιο πράγμα, μιᾶ μορφή, μιᾶ κατάσταση, μιᾶ δύναμη στόν κόσμο, στά ὁποῖα μπορεῖ νά δοθεῖ κάποιο εἶδος ὀνόματος, ἓνα τί ἢ ἓνα παρόν ὄν ὡς

κείμενο στίς σ. 153-154. Ἡ μετάφραση τοῦ ἀποσπάσματος στά ἑλληνικά ἀνήκει στόν Θεόδωρο Πενολίδη, τόν ὁποῖο κι εὐχαριστῶ θερμά (Σ.τ.μ)

υποκείμενο, ένα ποιός. Σέ αυτή τήν τελευταία περίπτωση ιδιαίτερα, θά δεχόμεσταν ἐμμέσως ὅτι αὐτό τό παρόν ὄν, γιά παράδειγμα ὡς ὄν παρόν στόν ἑαυτό του, ὡς [16] συνείδηση, τελικά θά κατέληγε νά διαφέρει: εἴτε μέ τό νά ἀργοπορεῖ καί νά κωλύει τήν ἐκπλήρωση μιᾶς «ἀνάγκης» ἢ μιᾶς «ἐπιθυμίας», εἴτε μέ τό νά διαφέρει ἀπό τόν ἑαυτό του. Ἀλλά σέ καμιά ἀπό αὐτές τίς περιπτώσεις ἕνα τέτοιο παρόν ὄν δέν θά «συγκροτοῦταν» ἀπό αὐτή τήν *différance*.

Τώρα ἐάν ἀναφερθοῦμε γιά μιᾶ ἀκόμη φορά στή σημειολογική διαφορά, ποιό πράγμα, τί μᾶς ὑπεθυμίζει ὁ Σωσσὺρ ἰδίως; «Ὅτι ἡ «γλώσσα [ἢ ὅποια ἀποτελεῖται ἀποκλειστικά ἀπό διαφορές] δέν ἀποτελεῖ λειτουργία τοῦ ὁμιλοῦντος ὑποκειμένου». Αὐτό ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι τό ὑποκείμενο (ταυτότητα μέ τόν ἑαυτό του ἢ τελικά συνείδηση τῆς ταυτότητάς του μέ τόν ἑαυτό του, αὐτοσυνείδηση) ἐγγράφεται στή γλώσσα, ἀποτελεῖ «λειτουργία» τῆς γλώσσας, καθίσταται ὁμιλοῦν ὑποκείμενο προσαρμόζοντας τήν ὁμιλία του –ἀκόμα καί κατά τήν ἐπονομαζόμενη «δημιουργία», ἢ τήν ἐπονομαζόμενη «υπερέβαση»– στό σύστημα τῶν κανόνων τῆς γλώσσας ὡς συστήματος διαφορῶν, ἢ τουλάχιστον στόν γενικό νόμο τῆς *différance*, λαμβάνοντας ὡς τύπο τήν ἀρχή τῆς γλώσσας γιά τήν ὅποια ὁ Σωσσὺρ λέει ὅτι εἶναι «ἡ ὁμιλούμενη γλώσσα μείον τήν ὁμιλία». «Ἡ γλώσσα εἶναι ἀναγκαῖα γιά νά εἶναι κατανοητή ἡ ὁμιλία καί νά παράγει ὅλα τὰ ἀποτελέσματά της.»¹⁵

Ζάκ Ντερριντά

15. F. De Saussure, *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας*, ὁ.π., σ. 49. (Σ.τ.μ.)

Β' Μέρος

[16] Ἐάν, ἐξ ὑποθέσεως, θεωρήσουμε ὅτι ἡ ἀντίθεση ὁμιλίας καί γλώσσας εἶναι ἀπολύτως αὐστηρή, τότε ἡ *différance* δέν θά εἶναι μόνο τό παιχνίδι τῶν διαφορῶν στή γλώσσα, ἀλλά ἐπίσης ἡ σχέση τῆς ὁμιλίας πρὸς τή γλώσσα, ἡ παράκαμψη μέσω τῆς ὁποίας πρέπει νά διέλθω γιά νά μιλήσω, ἡ σιωπηρή ὑπόσχεση πού πρέπει νά δώσω· κι αὐτό ἰσχύει ἐξίσου γιά τή γενική σημειολογία, ρυθμίζοντας ὅλες τίς σχέσεις τῆς χρήσης πρὸς τό σχῆμα, τοῦ μηνύματος πρὸς τόν κώδικα, κτλ. (Ἔχω ἄλλοῦ ἀποπειραθεῖ νά προτείνω ὅτι αὐτή ἡ *différance* στή γλώσσα καί στή σχέση τῆς ὁμιλίας πρὸς τή γλώσσα ἀπαγορεύει τόν οὐσιαστικό διαχωρισμό ὁμιλίας καί γλώσσας πού ὁ Σωσσὺρ, σέ ἕνα ἄλλο ἐπίπεδο τοῦ λόγου του, θέλησε παραδοσιακά νά ἐπισημάνει. Ἡ πρακτική μιᾶς γλώσσας ἢ ἐνός κώδικα ὑποθέτει ἕνα παιχνίδι μορφῶν, χωρίς μιᾶ καθορισμένη καί ἀμετάβλητη ὑπόσταση, ὑποθέτει ἐπίσης στήν ἄσκηση αὐτοῦ τοῦ παιχνιδιοῦ μιᾶ ἀνακράτηση καί μιᾶ πρόκτηση διαφορῶν, μιᾶ χώριση καί μιᾶ χρόνιση, ἕνα παιχνίδι ἰχνῶν –πρέπει νά εἶναι ἕνα εἶδος γραφῆς πρὶν ἀπό τή γραφή, μιᾶ ἀρχι-γραφή χωρίς παρούσα καταγωγή, χωρίς ἀρχή. Ἀπό αὐτό προκύπτει ἡ συστηματική διαγραφὴ τῆς ἀρχῆς καί ὁ μετασχηματισμός τῆς γενικῆς σημειολογίας σέ γραμματολογία, ἢ ὅποια ἐπιτελεῖ μιᾶ κριτική ἐργασία πάνω σέ κάθε τί ἐντός τῆς σημειολογίας, συμπεριλαμβανομένης τῆς κεντρικῆς τῆς ἔννοιας –τοῦ σημείου– πού διατηροῦσε μεταφυσικές προϋποθέσεις ἀσύμβατες μέ τό μοτίβο τῆς *différance*.)

Μιᾶ ἀντίρρηση θά μπορούσε νά μᾶς βάλει σέ πειρασμό: σίγουρα τό ὑποκείμενο καθίσταται ὁμιλοῦν χάρις στή συναναστροφή μέ τό σύστημα τῶν γλωσσικῶν διαφορῶν· ἢ ἀκόμα, τό ὑποκείμενο καθίσταται σημαῖνον (γενικά, μέσω τῆς ὁμιλίας ἢ ἄλλου σημείου) μόνο ὅταν ἐγγράφεται στό σύστημα τῶν διαφορῶν. Σίγουρα, μέ αὐτή τήν ἔννοια, τό ὁμιλοῦν [17] ἢ σημαῖνον ὑποκείμενο δέν θά μπορούσε νά εἶναι παρόν στόν ἑαυτό του, ὡς ὁμιλοῦν ἢ σημαῖνον, χωρίς τό παιχνίδι τῆς γλωσσικῆς ἢ σημειολογικῆς *différance*. Ἀλλά δέν μπορούμε νά

συλλάβουμε μιά παρουσία και μιά αυτο-παρουσία του υποκειμένου πριν την όμιλία του ή πριν τό σημείο του, μιά αυτο-παρουσία του υποκειμένου σε μιά σιωπηρή κι ένορατική συνείδηση;

Μιά τέτοια έρώτηση συνεπώς προϋποθέτει ότι πριν τό σημείο κι έξω από αυτό, αποκλείοντας κάθε ίχνος και κάθε *différance*, είναι έφικτό κάτι σαν τή συνείδηση. Κι αυτή, πριν διανείμει τά σημεία της στον χώρο και στον κόσμο, μπορεί νά συναθροίσει τόν έαυτό της στην παρουσία της. 'Αλλά τί είναι ή συνείδηση; Τί σημαίνει «συνείδηση»; Τίς περισσότερες φορές στην ίδια τή μορφή τής «σημασίας» [(*vouloir-dire*)], ή συνείδηση, σε όλες τίς τροποποιήσεις της, προσφέρει τόν έαυτό της στή σκέψη μόνο ως αυτο-παρουσία, ως αυτο-αντίληψη τής παρουσίας. Κι αυτό πού ισχύει για τή συνείδηση ισχύει έδω για τήν αποκαλούμενη υποκειμενική ύπαρξη γενικά. 'Ακριβώς όπως ή κατηγορία του υποκειμένου δέν μπορεί, και δέν έχει ποτέ, γίνει αντικείμενο σκέψης χωρίς τήν αναφορά στην παρουσία ως *υποκείμενο** ή ως *ουσία**, κτλ., έτσι τό υποκείμενο ως συνείδηση δέν έχει ποτέ αναγγελθεί παρά ως αυτο-παρουσία. Τό προνόμιο πού αποδίδεται στή συνείδηση σημαίνει συνεπώς τό προνόμιο πού αποδίδεται στό παρόν· κι αν ακόμα ή υπερβατολογική χρονικότητα τής συνείδησης περιγράφεται σε βάθος, όπως έκανε ο Χούσερελ, ή δύναμη τής σύνθεσης και ή άκατάπαυστη συνάθροιση τών ίχνων θά αποδιδόταν στό «ζωντανό παρόν».

Αυτό τό προνόμιο είναι ο αιθέρας τής μεταφυσικής, τό στοιχείο τής σκέψης καθόσον είναι πιασμένη στή γλώσσα τής μεταφυσικής. Δέν μπορούμε νά όροθετήσουμε ένα τέτοιο πέρας σήμερα παρά μόνο προκαλώντας αυτή τήν αξία τής παρουσίας πού ο Χάιντεγκερ έχει δείξει ότι είναι ο όντοθεολογικός καθορισμός του Εΐναι· και προκαλώντας κατ' αυτό τόν τρόπο αυτή τήν αξία τής παρουσίας, μέσω μιās εξέτασης τής οποίας ή θέση οφείλει νά είναι έντελώς μοναδική, άμφισβητούμε τό άπόλυτο προνόμιο αυτής τής μορφής ή αυτής τής έποχής τής παρουσίας γενικά πού είναι ή συνείδηση ως σημασία [*vouloir-dire*] στην αυτο-παρουσία.

Ός εκ τούτου καταλήγουμε νά θέσουμε τήν παρουσία –και ειδικά τή συνείδηση, τό Εΐναι παρά τόν έαυτό τής συνείδησης– όχι πλέον ως τήν άπόλυτα τυπική μήτρα του Εΐναι αλλά ως έναν «καθορισμό» και ως ένα «αποτέλεσμα». Καθορισμό ή αποτέλεσμα εντός ενός συστήματος τό όποιο δέν είναι πλέον αυτό τής παρουσίας αλλά αυτό τής *différance*, ένα σύστημα πού δέν άνέχεται πλέον τήν αντίθεση ενεργητικότητας και παθητικότητας, ούτε αυτή τής αιτίας και του αποτελέσματος, ή τής άκαθοριστίας και του καθορισμού, κτλ., έτσι ώστε, προσδιορίζοντας τή συνείδηση ως ένα αποτέλεσμα ή έναν καθορισμό, συνεχίζουμε –για λόγους στρατηγικής οι όποιοι μπορούν λίγο-πολύ νά μελετηθούν με διαύγεια [18] και συστηματικά νά υπολογιστούν– νά ενεργοϋμε σύμφωνα με τό λεξιλόγιο αυτού του ίδιου του πράγματος πού όρο-θετούμε.

Πριν αποτελέσει τόσο ριζοσπαστικά και άποφασιστικά χειρονομία του Χάι-

ντεγκερ, αυτή ή χειρονομία έγινε επίσης από τόν Νίτσε και τόν Φρόντ· και οι δύο, όπως γνωρίζουμε, και συχνά με παρεμφερή τρόπο, άμφισβήτησαν τή συνείδηση στή σίγουρη για τόν έαυτό της βεβαιότητά της. Δέν είναι, λοιπόν, άξιοσημείωτο ότι και οι δύο έκαναν κάτι τέτοιο εκκινώντας από τό μοτίβο τής *différance*;

Αυτό εμφανίζεται σχεδόν όνομαστικά στά κείμενά τους και σε εκείνα τά σημεία όπου διακυβεύονται τά πάντα. Δέν μπορώ νά έπεκταθώ πάνω σε αυτό έδω· μόνο θά ανακαλέσω ότι για τόν Νίτσε «τό σημαντικότερο κύριο ένεργημα είναι υποσυνείδητο» και ότι ή συνείδηση είναι τό αποτέλεσμα δυνάμεων τών όποιων ή ουσία, τά μέσα και οι τρόποι δέν αποτελούν ίδιον της. 'Η ίδια ή δύναμη δέν είναι ποτέ παρούσα· είναι μόνο ένα παιχνίδι διαφορών και ποσοτήτων. Δέν θά ύπήρχε δύναμη γενικά χωρίς τή διαφορά άνάμεσα σε δυνάμεις· κι έδω ή διαφορά τής ποσότητας μετρά περισσότερο από τό περιεχόμενο τής ποσότητας, περισσότερο από τό ίδιο τό άπόλυτο μέγεθος. «'Η ίδια ή ποσότητα δέν μπορεί συνεπώς νά διαχωριστεί από τή διαφορά ποσότητας. 'Η διαφορά ποσότητας είναι ή ουσία τής δύναμης, ή σχέση τής δύναμης με τή δύναμη. Τό νά όνειρευτούμε δύο δυνάμεις ίσες, άκόμη και αν τούς αποδώσουμε αντίθετες κατευθύνσεις, είναι ένα άσαφές και χονδροειδές όνειρο, ένα όνειρο στατιστικής, όπου βυθίζεται ο ζών όργανισμός, τό όποιο, όμως, διαλύει ή χημεία».¹ 'Ολη ή σκέψη του Νίτσε δέν αποτελεί μιά κριτική τής φιλοσοφίας ως ενεργού άδιαφορίας προς τή διαφορά, ως σύστημα τής ά-διαφοριστικής αναγωγής ή άναστολής; Κάτι πού, σύμφωνα με τήν ίδια λογική, σύμφωνα με τή λογική γενικά, δέν αποκλείει ότι ή φιλοσοφία ζει στην και από τήν *différance*, παραμένοντας έτσι τυφλή στό αυτό [*même*], τό όποιο δέν είναι τό ταυτόσημο. Τό ίδιο είναι ακριβώς ή *différance* (μέ *a*) ως τό έκτρεπόμενο και άμφίσημο πέρας του ενός διαφέροντος στό άλλο, του ενός όρου τής αντίθεσης στον άλλο. Θα μπορούσαμε συνεπώς νά επανεξετάσουμε όλα τά ζευγάρια τών αντιθέτων πάνω στα όποια είναι δομημένη ή φιλοσοφία και από τά όποια ο λόγος μας ζει, όχι για νά δοϋμε νά εξαλείφεται ή αντίθεση, αλλά για νά δοϋμε νά αναγγέλλεται μιά αναγκαιότητα τέτοια ώστε ο ένας από τούς όρους νά εμφανίζεται ως ή διαφορά του άλλου, τό άλλο ως διαφοροποιημένο στην οικονομία του αυτού (τό νοητό ως κάτι πού διαφοροποιεί και αναβάλλει [*différence*] τό αισθητό, ως αισθητό διαφοροποιημένο και αναβεβλημένο [*différée*]: ή έννοια ως διαφοροποιημένη και αναβεβλημένη έποπτεία – ως έποπτεία πού διαφοροποιεί και αναβάλλει· ο πολιτισμός ως διαφοροποιημένη και αναβεβλημένη φύση, ως κάτι πού διαφοροποιεί και αναβάλλει τή φύση· όλα τά άλλα τής φύσις* –τέχνη*, νόμος*, θέσις*, κοινωνία, έλευθερία, ιστορία, νοϋς, κτλ.– ως φύσις* διαφοροποιημένη και αναβεβλημένη

1. G. Deleuze, 'Ο Νίτσε και ή φιλοσοφία, μτφρ. Γιώργος Σπανός, εκδ. Πλέθρον, 'Αθήνα 2002, σ. 69. (Σ.τ.μ.)

ή ως φύσις* πού διαφοροποιεί και αναβάλλει. 'Η φύσις* στην *différance*. ('Εδῶ καταδεικνύεται ὁ τόπος μιᾶς ἐπανερμηνείας τῆς *μυμῆσεως** στην ὑποτιθέμενη ἀντίθεσή της στὴ φύση*). Στὴ βάση αὐτῆς τῆς ἐκδίπλωσης τοῦ [19] αὐτοῦ [même] ὡς *différance* βλέπουμε νὰ ἀναγγέλλεται ἡ ὁμοιότητα [mêmeté] τῆς *différance* καὶ τῆς ἐπανάληψης στὴν αἰώνια ἐπιστροφή. Θέματα στοῦ ἔργο τοῦ Νίτσε πού μποροῦν νὰ συσχετιστοῦν μὲ τὴ συμπτωματολογία πού διαγιγνώσκει πάντα τὸν ἐλιγμό ἢ τὸ τέχνασμα μιᾶς ἐνέργειας μεταμφιεσμένης στὴν *différance* τῆς ἢ ἀκόμα, μὲ ὀλόκληρη τὴ θεματικὴ τῆς ἐνεργοῦ ἐρμηνείας ἢ ὁποῖα ὑποκαθιστᾷ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας ὡς τὴν παρουσίαση τοῦ ἴδιου τοῦ πράγματος στὴν παρουσία του, κτλ., μὲ τὴν ἀκατάπαυστη ἀποκρυπτογράφηση. Κρυπτογραφία χωρὶς ἀλήθεια, ἢ τουλάχιστον σύστημα κρυπτογραφιῶν πού δὲν κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν ἀξία τῆς ἀλήθειας, ἢ ὁποῖα τότε καθίσταται ἀποκλειστικά μιὰ συμπεριλαμβανόμενη, ἐγγεγραμμένη, περιορισμένη λειτουργία.

Συνεπῶς, ἡ *différance* εἶναι τὸ ὄνομα πού θὰ μπορούσαμε νὰ δώσουμε στὴν «ἐνεργό» ἀσυμφωνία, ἐν κινήσει, τῶν διαφορετικῶν δυνάμεων καὶ διαφορῶν τῶν δυνάμεων πού ὁ Νίτσε ἀντιτάσσει σὲ ὅλο τὸ σύστημα τῆς μεταφυσικῆς γραμματικῆς, ὅπουδήποτε αὐτὴ ἐξουσιάζει τὸν πολιτισμό, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἐπιστήμη.

Εἶναι ἱστορικά σημαντικό ὅτι αὐτὴ ἡ διαφοριστικὴ [diaphoristique] ὡς ἐνεργητικὴ [énergétique] ἢ οἰκονομία τῶν δυνάμεων, ἢ ὁποῖα ἀναλαμβάνει νὰ ἀμφισβητῆσει τὴν πρωτοκαθεδρία τῆς παρουσίας ὡς συνειδησης, εἶναι ἐπίσης τὸ κυρίαρχο μοτίβο τῆς σκέψης τοῦ Φρόντ: μιὰ ἄλλη διαφοριστικὴ, ἢ ὁποῖα στοῦ σύνολο τῆς εἶναι ταυτόχρονα μιὰ θεωρία τῆς κρυπτογραφίας (ἢ τοῦ ἴχνους) καὶ μιὰ ἐνεργητικὴ. Τὸ νὰ ἀμφισβητεῖται ἡ ἐξουσία τῆς συνειδησης εἶναι πρῶτα καὶ πάντα διαφορικό [différentiale].

Οἱ δύο φαινομενικὰ διαφορετικὲς ἀξίες τῆς *différance* συνδέονται στὴ φροῦδικὴ θεωρία: τὸ *différer* ὡς εὐδιακριτότητα, διάκριση, ἀπόκλιση, διάστημα, *χώριση* καὶ τὸ *différer* ὡς παράκαμψη, καθυστέρηση, ἀπόθεμα, *χρόνιση*.

1. Οἱ ἔννοιες τοῦ ἴχνους (Sprur), τῆς διάνοιξης (Bahnung),² καὶ τῶν δυνάμεων τῆς διάνοιξης, ἀπὸ τὸ *Entwurf* καὶ μετὰ, εἶναι ἀδιαχώριστες ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς

2. Βλ. τὸ κείμενο τοῦ Ντερριντᾶ «'Ο Φρόντ καὶ ἡ σκηνὴ τῆς γραφῆς», στοῦ *Ἡ γραφὴ καὶ ἡ διαφορὰ*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 2003, σ. 297-351. Τὸ «'Ο Φρόντ καὶ ἡ σκηνὴ τῆς γραφῆς» (1966) ἐπιχειρεῖ νὰ καταδείξει ὅτι οἱ μεταφορὲς τῆς γραφῆς καὶ τῆς ψυχικῆς «ἐγγραφῆς» πού ὁ Φρόντ χρησιμοποιοῖ σὲ σημαντικὰ σημεῖα τῆς ἐπεξήγησής του δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς βολικά ἐπεξηγηματικὰ ἐργαλεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσε τελικὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ χάριν μιᾶς ὄριμης νευρολογικῆς ἐπιστήμης. 'Εάν τὸ μεγάλο ἐπίτευγμα τοῦ Φρόντ ἦταν ἡ ἀντιστροφή τῆς κατεστημένης προτεραιότητος ἀνάμεσα στοῦ συνειδητοῦ καὶ τοῦ ἀσυνειδητοῦ, αὐτὸ κατέστη ἐφικτὸ μὲσω μιᾶς συνεχοῦς προσφυγῆς στίς μεταφορὲς μιᾶς γενικευμένης γραφῆς. Χωρὶς αὐτὲς θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ φτάσει σὲ κάποια ἐκμεταλλεύσιμη ἐπεξήγηση τῆς ἐπιθυμίας, τοῦ συνειδητοῦ, τῆς ἀντίληψης καὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὰ λειτουργοῦν, γιὰ νὰ διατηρήσουν μιὰ συγκεκριμένη (καθαρὰ φροῦδική) οἰκονομία τῆς ψυχικῆς ἐνέργειας. (Σ.τ.μ.)

διαφορᾶς. 'Η καταγωγή τῆς μνήμης καὶ τοῦ ψυχισμοῦ ὡς (συνειδητῆς ἢ ἀσυνειδητῆς) μνήμης, γενικά, μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ μόνο λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στίς διανοίξεις. 'Ο Φρόντ τὸ λέει ρητᾶ. Δὲν ὑπάρχει διάνοιξη χωρὶς διαφορὰ καὶ διαφορὰ χωρὶς ἴχνος.

2. "Ὅλες οἱ διαφορὲς στὴν παραγωγή τῶν ὑποσυνειδητῶν ἰχνῶν καὶ στὴ διαδικασία τῆς ἐγγραφῆς (Niederschrift) μποροῦν ἐπίσης νὰ ἐρμηνευτοῦν ὡς στιγμὲς τῆς *différance*, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ θέτειν κατὰ μέρος. Σύμφωνα μὲ ἕνα σχῆμα πού δὲν ἔπαψε ποτέ νὰ καθοδηγεῖ τὴ σκέψη τοῦ Φρόντ, ἡ κίνηση τοῦ ἴχνους περιγράφεται ὡς μιὰ προσπάθεια τῆς ζωῆς νὰ προστατεύσει τὸν ἑαυτό τῆς μὲ τὸ νὰ ἀναβάλλει τὴν ἐπικίνδυνη ἐπένδυση, μὲ τὸ νὰ συγκροτεῖ ἕνα ἀπόθεμα (Vorrat). Καὶ ὅλες οἱ ἐννοιακὲς ἀντιθέσεις πού αὐλακώνουν τὴ φροῦδικὴ σκέψη σχετίζονται καθεμιὰ ἀπὸ τίς ἔννοιες μὲ τίς ἄλλες ὡς στιγμὲς ἐνός ἐλιγμοῦ στὴν οἰκονομία τῆς *différance*. 'Η μιὰ δὲν εἶναι παρά ἡ ἄλλη διαφοροποιημένη καὶ ἀναβεβλημένη, ἢ μιὰ διαφοροποιούσα καὶ ἀναβάλλουσα [20] τὴν ἄλλη. 'Η μιὰ εἶναι ἡ ἄλλη στὴν *différance*, ἢ μιὰ εἶναι ἡ *différance* τῆς ἄλλης. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο κάθε φαινομενικὰ αὐστηρὴ καὶ μὴ ἀναγώγιμη ἀντίθεση (γιὰ παράδειγμα αὐτὴ τοῦ παράγωγο καὶ τοῦ πρωταρχικοῦ), κάποια στιγμὴ, χαρακτηρίζεται ὡς «θεωρητικὴ μυθοπλασία». Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ἐπίσης, γιὰ παράδειγμα (ἀλλὰ ἕνα τέτοιο παράδειγμα διέπει τὰ πάντα, ἐπικοινωνεῖ μὲ τὰ πάντα), πού ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀρχὴ τῆς ἡδονῆς καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος δὲν εἶναι παρά μόνο ἡ *différance* ὡς παράκαμψη. Στοῦ *Πέρα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἡδονῆς* ὁ Φρόντ γράφει: «'Υπὸ τὴν ἐπιρροή τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς αὐτοσυντήρησης ἢ ἀρχῆ τῆς ἡδονῆς ὑποχωρεῖ γιὰ νὰ παραχωρηθεῖ τὴ θέση τῆς στὴν ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος ἢ ὁποῖα μᾶς ὀδηγεῖ, χωρὶς νὰ παραιτούμαστε ἀπὸ τὸν τελικὸ στόχο πού εἶναι ἡ ἡδονή, νὰ συναινοῦμε νὰ ἀναβάλλουμε τὴν πραγμάτωσή της, νὰ μὴ ἐπωφελοῦμαστε ἀπὸ ὀρισμένες εὐκαιρίες πού μᾶς προσφέρονται νὰ τὴν ἐπιστεῦσουμε, ἀκόμα καὶ νὰ ἀνεχόμαστε πρὸς ὄφελός τῆς μακρᾶς παράκαμψης (Aufshub) πού κάνουμε γιὰ νὰ φτάσουμε στὴν ἡδονή, μιὰ στιγμιαία δυσαρέσκεια».³

'Εδῶ ἀγγίζουμε τὸ σημεῖο τῆς σημαντικότερης ἀσάφειας, τὸ ἴδιο τὸ αἶνιγμα τῆς *différance*, αὐτὸ πού διαιρεῖ ἀκριβῶς τὴν ἴδια τὴν ἔννοιά της μὲσω ἐνός παράξενου διαμερισμοῦ. Δὲν θὰ πρέπει νὰ βιαστοῦμε νὰ ἀποφασίσουμε. Πῶς νὰ σκεφτοῦμε ταυτόχρονα τὴν *différance* ὡς οἰκονομικὴ παράκαμψη πού, στοῦ στοιχείο τοῦ αὐτοῦ, πάντα ἀποβλέπει στοῦ νὰ ξαναβρίσκει τὴν ἡδονή ἢ τὴν παρουσία πού ἔχουν ἀναβληθεῖ ἀπὸ (συνειδητὸ ἢ ἀσυνειδητὸ) ὑπολογισμό, καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν *différance* ὡς τὴ σχέση μὲ μιὰ ἀδύνατη παρουσία, ὡς ἀνάληψη χωρὶς ἀπόθεμα, ὡς ἀνεπανόρθωτη ἀπώλεια τῆς παρουσίας, μὴ ἀνα-

3. Τὸ παράθεμα ὑπάρχει σὲ μετάφραση ἀπὸ τὰ γερμανικά στοῦ Σ. Φρόντ, *Πέραν τῆς ἀρχῆς τῆς ἡδονῆς*, μτφρ. Λ. Ἀναγνώστου, Ἐκδόσεις Ἐπίκουρος, Ἀθήνα 2001, σ. 19-20. (Σ.τ.μ.)

στρέψιμη χρήση ενέργειας, και μάλιστα ως ένστικτο θανάτου και ως σχέση με τό απόλυτο άλλο που φαινομενικά διακόπτει κάθε οικονομία; Είναι προφανές -κι αυτό είναι τό ίδιο τό προφανές- ότι δέν μπορούμε νά σκεφτούμε μαζί τό οικονομικό και τό μή οικονομικό, τό ίδιο και τό απόλυτο άλλο, κτλ. 'Εάν ή *différance* είναι αυτό τό μή σκεπτό, ίσως δέν θά πρέπει νά βιαστούμε νά τήν παραδώσουμε στό προφανές, στό φιλοσοφικό στοιχείο του προφανούς τό οποίο τάχιστα θά διέλυε τήν πλάνη και τή μή λογικότητά της μέ τό άλάθητο ένός ύπολογισμού που γνωρίζουμε καλά, έχοντας έπακριβώς άναγνωρίσει τή θέση του, τήν άναγκαιότητά του και τή λειτουργία του στή δομή τής *différance*. Αυτό που θά έπεξηγοῦνταν φιλοσοφικά έχει ήδη ληφθεί ύπ' όψιν στό σύστημα τής *différance* όπως ύπολογίζεται έδω. "Έχω έπιχειρήσει νά δείξω άλλο, σέ μία άνάγνωση του Μπατάιγ,⁴ αυτό τό όποιο θά μπορούσε νά άποτελέσει έναν άυστηρό και, ύπό μία νέα έννοια, «έπιστημονικό» συσχετισμό τής «περιορισμένης οικονομίας» που δέν λαμβάνει μέρος στήν άνάλωση χωρίς άπόθεμα, στόν θάνατο, στήν έκθεση στή μή σημασία, κτλ., μέ μία γενική οικονομία που λαμβάνει ύπ' όψιν τής [tenant compte] τό μή άπόθεμα, που διατηρεί [tenant] σέ άπόθεμα τό μή άπόθεμα, εάν μπορεί νά λεχθεί κάτι τέτοιο. Είναι μία σχέση άνάμεσα σέ μία *différance* που έπωφελείται και μία *différance* που δέν καταφέρνει νά έπωφεληθεί, όπου ή θέση μιās καθαρής, [21] χωρίς άπώλεια παρουσίας, συγγέεται μέ εκείνη τής άπόλυτης άπώλειας, μέ τόν θάνατο. Μέσω μιās τέτοιας συσχέτισης τής περιορισμένης οικονομίας και τής γενικής οικονομίας τό ίδιο τό έργο τής φιλοσοφίας, κάτω από τήν προνομιοϋχο έπικεφαλίδα του έγγελιανισμού, μετατοπίζεται και έπανεγράφεται. 'Η *Aufhebung* -ή άνύψωση [la reléve]- ύποτάσσεται νά γράφεται διαφορετικά. "Ίσως, άπλώς, νά γράφεται. "Η, καλύτερα, νά λαμβάνει ύπ' όψιν τήν κατανάλωσή της τής γραφής.

Διότι ό οικονομικός χαρακτήρας τής *différance* δέν συνεπάγεται καθόλου ότι ή άναβηβλημένη παρουσία μπορεί πάντα νά ξαναβρεθεί, ότι δέν ύπάρχει έδω παρά μία επένδυση που προσωρινά και δίχως άπώλεια καθυστερεί τήν παρουσίαση τής παρουσίας, τήν είσπραξη του κέρδους ή τό κέρδος τής αντίληψης [la perception du bénéfice ou le bénéfice de la perception].⁵ Σέ αντίθεση μέ τή

4. Ζάκ Ντερριντά, «Από τήν περιορισμένη οικονομία στή γενική οικονομία: "Ένας άνεπιφύλακτος έγγελιανισμός» (1967) στό *Η γραφή και ή διαφορά*, ό.π., σ. 385-431. Στο συγκεκριμένο κείμενο ό Ντερριντά προσεγγίζει τόν Χέγκελ μέσω μιās άλλης άνάγνωσης, αυτής του Ζώρζ Μπατάιγ. 'Η άνάγνωση του Ντερριντά άπομονώνει εκείνο τό σημείο στή φιλοσοφία του Χέγκελ όπου ή άποβλεπόμενη ένωση τής ιστορίας και τής συνείδησης σέ μία πληρότητα καταληφτής σημασίας ύπόκειται σέ μία έξαρθρωτική κίνηση, πέρα από κάθε σύλληψη τής διαλεκτικής. 'Η «περιορισμένη οικονομία» του συστήματος του Χέγκελ μετατοπίζεται και παραβιάζεται από μία «γενική οικονομία» που ό Ντερριντά εξισώνει μέ τά άποτελέσματα τής γραφής ή τής κειμενικότητας. (Σ.τ.μ.)

5. Έδω ό Ντερριντά παίξει μέ τή διπλή σημασία τής λέξης «perception»: είσπραξη και αντίληψη. (Σ.τ.μ.)

μεταφυσική, διαλεκτική, «έγγελιανή» έρμηνεία τής οικονομικής κίνησης τής *différance*, πρέπει έδω νά άποδεχθούμε ένα παιχνίδι όπου όποιος χάνει κερδίζει και όπου κανείς χάνει και κερδίζει σέ κάθε ζαριά [à tous les coups]. 'Εάν ή παρακαμφθείσα παρουσίαση έχει όριστικά και άμετάκλητα άνααιρεθεί, αυτό δέν συμβαίνει επειδή ένα όρισμένο παρόν παραμένει κρυμμένο ή άπόν' όμως ή *différance* διατηρεί τή σχέση μας μέ αυτό τό όποιο άναγκαστικά παραγνωρίζουμε και τό όποιο υπερβαίνει τήν έναλλακτική τής παρουσίας και τής άπουσίας. Μία όρισμένη έτερότητα [alterité] -στήν όποία ό Φρόντ δίνει τό μεταφυσικό όνομα του άσυνειδήτου- όριστικά εξαιρείται από κάθε διαδικασία παρουσίασης μέσω τής όποίας θά τήν καλούσαμε νά έμφανιστεί αυτοπροσώπως. Σέ αυτό τό πλαίσιο, και κάτω από αυτό τό όνομα, τό ύποσυνειδητο δέν είναι, όπως γνωρίζουμε, μία κρυμμένη, εικονική, έν δύναμει αυτο-παρουσία. Διαφέρει από τόν έαυτό του και άναβάλλει τόν έαυτό του: πράγμα που άναμφίβολα σημαίνει ότι είναι ύφασμένο από διαφορές και έπίσης ότι άποστέλλει, ότι πέμπει άντιπροσώπους, έντολοδόχους: αλλά δέν ύπάρχει καμία πιθανότητα για τόν έντολοδότη νά «ύπάρχει», νά είναι παρών, νά είναι ό «ίδιος» κάπου, κι άκόμη λιγότερο νά καταστει συνειδ(η)τός. Μέ αυτή τήν έννοια, σέ αντίθεση μέ τούς όρους μιās παλαιās συζήτησης, γεμάτης από όλες τίς μεταφυσικές επενδύσεις που έχει πάντα εκλάβει ως δεδομένες, τό «ύποσυνειδητο» δέν είναι περισσότερο ένα «πράγμα» άπ' όσο κάτι άλλο, δέν είναι περισσότερο ένα πράγμα άπ' όσο μία εικονική ή μασκαρεμένη συνείδηση. Αυτή ή ριζική έτερότητα ως πρός κάθε δυνατό τρόπο παρουσίας χαρακτηρίζεται από τά μή άναγώγιμα άποτελέσματα του εκ τών ύστέρων, τής καθυστέρησης. Και, για νά περιγράψουμε, νά άναγνώσουμε τά ίχνη τών «ύποσυνειδητων» ίχνών (δέν ύπάρχουν «συνειδητά» ίχνη), ή γλώσσα τής παρουσίας ή τής άπουσίας, ό μεταφυσικός λόγος τής φαινομενολογίας είναι άνεπαρκής. ("Αν και ό «φαινομενολόγος» δέν είναι ό μοναδικός που μιλά αυτή τή γλώσσα.)

'Η δομή τής καθυστέρησης (Nachträglichkeit) ουσιαστικά άποκλείει ότι ή χρονοποίηση (χρόνιση) μπορεί νά καταστει μία άπλή διαλεκτική περιπλοκή του ζωντανού παρόντος ως πρωταρχική κι ακατάπαυστη σύνθεση - μία σύνθεση που διαρκώς οδηγεί πίσω στόν έαυτό της, συναθροισμένη στόν έαυτό της, συναθροίζοντας άνακρατούντα ίχνη και [22] προκρατούντα άνοιγματα. 'Η έτερότητα του «άσυνειδήτου» μάς άναγκάζει νά άσχοληθούμε όχι μέ όρίζοντες τροποποιημένων -παρελθοντικών ή μελλοντικών- παρόντων, αλλά μέ ένα «παρελθόν» που δέν ύπῆρξε ποτέ παρόν και που ποτέ δέν θά είναι παρόν, του όποιου τό «μέλλον» δέν θά είναι ποτέ ή παραγωγή ή ή άναπαραγωγή μέ τή μορφή τής παρουσίας. Συνεπώς, ή έννοια του ίχνους είναι άσύμβατη μέ τήν έννοια τής άνακράτησης, του γίνεσθαι-παρελθόντος αυτού που ύπῆρξε παρόν. Δέν μπορούμε νά σκεφτούμε τό ίχνος -και, κατά συνέπεια, τήν *différance*- στή βάση του παρόντος ή τής παρουσίας του παρόντος.

“Ένα παρελθόν πού δέν υπήρξε ποτέ παρόν: αυτή τή διατύπωση χρησιμοποιεί ο Έμμανούηλ Λεβινάς, σύμφωνα μέ τρόπους πού δέν είναι σίγουρα αυτοί τής ψυχανάλυσης, γιά νά προσδιορίσει τό ἴχνος καί τό αἶνιγμα τής ἀπόλυτης ἐτερότητας: τό ἄλλο [autrui]. Μέσα σέ αὐτά τά ὅρια, κι ὑπό αὐτή τήν ὀπτική τουλάχιστον, ἡ σκέψη τής *différance* συνεπάγεται ὀλόκληρη τήν κριτική τής κλασικῆς ὄντολογίας πού ἔχει ἀναληφθεῖ ἀπό τόν Λεβινάς. Καί ἡ ἔννοια τοῦ ἴχνους, ὅπως αὐτή τής *différance*, ὀργανώνει τοιοῦτρόπως, διαμέσου αὐτῶν τῶν διαφορετικῶν ἰχνῶν κι αὐτῶν τῶν διαφορῶν τῶν ἰχνῶν, ὅπως κατανοοῦνται ἀπό τόν Νίτσε, τόν Φρόντ καί τόν Λεβινάς –αὐτά τά «ὀνόματα τῶν συγγραφέων» ἐδῶ ἀποτελοῦν μόνο ἐνδείξεις– τό δίκτυο τό ὁποῖο συναθροίζει καί διαπερνᾷ τήν «ἐποχήν» μας ὡς ὀροθεσία τής ὄντολογίας (τῆς παρουσίας).

Δηλαδή τῆς ὄντολογίας τῶν ὄντων ἢ τῆς ὀντικότητας. Εἶναι ἡ κυριαρχία τῶν ὄντων πού ἡ *différance* ἐρχεται νά προκαλέσει [solliciter] παντοῦ, μέ τήν ἔννοια ὅτι *sollicitare*, στά ἀρχαῖα λατινικά, σημαίνει τό σείειν ὡς ὅλο, τό νά κάνω κάτι νά δονεῖται στήν ὀλότητά του. Συνεπῶς, εἶναι ὁ καθορισμός τοῦ Εἶναι ὡς παρουσίας ἢ ὡς ὀντικότητας πού ἐρωτᾶται ἀπό τή σκέψη τής *différance*. Μιά τέτοια ἐρώτηση δέν θά μπορούσε νά ἐγερθεῖ καί νά ἀφεθεῖ νά κατανοηθεῖ χωρίς ν' ἀνοίξει κάποια διαφορά ἀνάμεσα στό Εἶναι καί τά ὄντα. Πρώτη συνέπεια: ἡ *différance* δέν εἶναι. Δέν εἶναι ἕνα παρόν ὄν, ὁσοδήποτε ὑπέροχο, μοναδικό, κύριο ἢ ὑπερβατικό θά τό ἐπιθυμοῦσαμε. Δέν ἐξουσιάζει τίποτα, δέν ἀρχει πάνω σέ τίποτα καί δέν ἀσχεῖ πουθενά καμία δικαιοδοσία. Δέν ἀναγγέλλεται ἀπό κάποιο κεφαλαῖο γράμμα. “Ὅχι μόνο δέν ὑπάρχει βασιλεῖο τής *différance*, ἀλλά ἡ *différance* ὑποθάλλει τήν ἀνατροπή κάθε βασιλείου. Κάτι τό ὁποῖο τήν καθιστᾷ φανερά ἀπειλητική καί ἀφευκτα τρομακτική ἀπό καθετί μέσα μας πού ἐπιθυμεῖ τό βασιλεῖο, τήν παρελθούσα ἢ μέλλουσα παρουσία ἑνός βασιλείου. Καί εἶναι πάντα στό ὄνομα ἑνός βασιλείου πού μπορούμε νά προσάψουμε στήν *différance* τή θέληση νά βασιλέψει, πιστεύοντας ὅτι τή βλέπουμε νά ὑψώνεται σέ κεφαλαῖο γράμμα.

Μπορεῖ ἡ *différance*, γι' αὐτούς τούς λόγους, νά συναρμοστεῖ στό ἀνοιγμα [l'écart] τῆς ὀντικο-ὀντολογικῆς διαφορᾶς, ὅπως αὐτή γίνεται ἀντιληπτή, ὅπως ἡ «ἐποχήν» τῆς γίνεται ἀντιληπτῆ ἰδιαίτερα «διαμέσου» [à travers], ἐάν μπορούμε ἀκόμα νά πούμε κάτι τέτοιο, τοῦ ἀναπόφευκτου χαϊντεγκεριανοῦ στοχασμοῦ;

Δέν ὑπάρχει ἀπλή ἀπάντηση σέ μία τέτοια ἐρώτηση.

[23] Ἀπό μία ὀρισμένη τῆς πλευρά, ἡ *différance* ἀποτελεῖ σίγουρα τήν ἱστορική κι ἐποχική ἐκδίπλωση τοῦ Εἶναι ἢ τῆς ὀντολογικῆς διαφορᾶς. Τό α τῆς *différance* χαρακτηρίζει τήν κίνηση αὐτῆς τῆς ἐκδίπλωσης.

Κι ὁμως, δέν ἀποτελεῖ ἡ σκέψη τοῦ νοήματος ἢ τῆς ἀλήθειας τοῦ Εἶναι, ὁ καθορισμός τῆς *différance* ὡς ὀντικο-ὀντολογικῆς διαφορᾶς, ἡ διαφορά ἔννοιας ἐντός τοῦ ὀρίζοντα τῆς ἐρώτησης τοῦ Εἶναι, ἀκόμη ἕνα ἐνδομεταφυσικό ἀποτέλεσμα τῆς *différance*; ἴσως τό ξεδίπλωμα τῆς *différance* δέν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικά τήν ἀλήθεια τοῦ Εἶναι ἢ τῆς ἐποχικότητας τοῦ Εἶναι. ἴσως θά

πρέπει νά προσπαθήσουμε νά σκεφτοῦμε αὐτή τή μὴ ἀκουόμενη σκέψη, αὐτή τή σιωπηρή ἰχνηλασία: ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Εἶναι, τοῦ ὁποῖου ἡ σκέψη ἐμπλέκει τόν ἑλληνο-δυτικό λόγο*, δέν εἶναι, καθώς παράγεται διαμέσου τῆς ὀντολογικῆς διαφορᾶς, παρά μιᾶ ἐποχῆ τοῦ διαφέρειν*. Ὡς ἐκ τούτου, δέν θά μπορούσαμε πλέον νά τήν ἀποκαλέσουμε «ἐποχήν», ἐφόσον ἡ ἔννοια τῆς ἐποχικότητας ἀνήκει ἐντός τῆς ἱστορίας ὡς ἱστορίας τοῦ Εἶναι. Ἀπό τή στιγμή πού τό Εἶναι δέν εἶχε ποτέ «νόημα», δέν εἶχε ποτέ ἐννοηθεῖ ἢ εἰπωθεῖ ὡς τέτοιο παρά μέ το νά ἀποκρῦβεται τό ἴδιο στά ὄντα, τότε ἡ *différance*, μέ ἕνα ὀρισμένο κι ἀρκετά περιεργο τρόπο, (εἶναι) «παλαιότερη» ἀπό τήν ὀντολογική διαφορά ἢ ἀπό τήν ἀλήθεια τοῦ Εἶναι. Εὐρισκόμενη σέ αὐτή τήν ἡλικία, μπορεῖ νά ἀποκληθεῖ τό παιχνίδι τοῦ ἴχνους. Ἐνός ἴχνους πού δέν ἀνήκει πλέον στόν ὀρίζοντα τοῦ Εἶναι ἀλλά τοῦ ὁποῖου τό παιχνίδι κομίζει καί πλαισιώνει τό νόημα τοῦ Εἶναι: παιχνίδι τοῦ ἴχνους ἢ τῆς *différance* πού δέν ἔχει νόημα καί πού δέν εἶναι. Πού δέν ἀνήκει. Δέν ὑπάρχει καμία συγκράτηση καί κανένα βάθος σέ αὐτή τήν ἀπύθμενη σκακιέρα ἐπὶ τῆς ὁποίας τό Εἶναι μπαίνει στό παιχνίδι.

ἴσως αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού τό ἡρακλείτειο παιχνίδι τοῦ ἐν διαφέρειν ἐαυτῶ*, τοῦ ἑνός διαφέροντος ἀπό τόν ἑαυτό του, σέ διαφορά μέ τόν ἑαυτό του, ἤδη χάνεται ὡς ἕνα ἴχνος στόν καθορισμό τοῦ διαφέρειν* ὡς ὀντολογικῆς διαφορᾶς.

Τό νά σκεφτοῦμε τήν ὀντολογική διαφορά ἀναμφίβολα παραμένει ἕνα δύσκολο ἔργο τοῦ ὁποῖου ἡ διατύπωση ἔχει παραμείνει σχεδόν μὴ ἀκουόμενη. Ἔτσι, τό νά προετοιμαστοῦμε, πέρα ἀπό τόν λόγο* μας, γιά μιᾶ *différance* τόσο πιό βίαιη πού νά μὴν μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ καί νά ἐξεταστεῖ [arraisonner] ὡς ἐποχικότητα τοῦ Εἶναι καί ὀντολογική διαφορά, δέν σημαίνει νά καταστήσουμε περιττό τό πέρασμα μέσα ἀπό τήν ἀλήθεια τοῦ Εἶναι ἢ νά «κριτικάρουμε», νά «ἀμφισβητήσουμε» ἢ νά παραγνωρίσουμε τήν ἀκατάπαυστη ἀναγκαιότητά του. Τουναντίον, θά πρέπει νά μεινουμε στή δυσκολία αὐτοῦ τοῦ περάσματος καί νά τήν ἐπαναλάβουμε στήν αὐστηρή ἀνάγνωση τῆς μεταφυσικῆς, ὁποῦδήποτε αὐτή ὀμαλοποιεῖ τόν δυτικό λόγο καί ὄχι μόνο στά κείμενα τῆς «ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας». Θά πρέπει νά ἐπιτρέψουμε νά ἐμφανιστεῖ/ἐξαφανιστεῖ τό ἴχνος αὐτοῦ πού ὑπερβαίνει τήν ἀλήθεια τοῦ Εἶναι μέ ἕνα ὅσο τό δυνατόν αὐστηρότερο τρόπο. ἴχνος (αὐτοῦ) πού δέν μπορεῖ ποτέ νά παρουσιαστεῖ, ἴχνος πού τό ἴδιο δέν μπορεῖ ποτέ νά παρουσιαστεῖ: δηλαδή νά ἐμφανιστεῖ καί νά ἐκδηλωθεῖ ὡς τέτοιο στό [24] φαινόμενό του. ἴχνος πέρα ἀπὸ αὐτό πού ἐνάεν βαθιά τῆ θεμελιώδη ὀντολογία καί τῆς φαινομενολογίας. Πάντα διαφοροποιημένο κι ἀναβεβλημένο, τό ἴχνος δέν παρουσιάζεται ποτέ ὡς τέτοιο. Παρουσιάζόμενο ἐξαλείφεται, ἀντηχώντας σβήνει, ὅπως ἡ γραφή τοῦ a, ἐγγράφοντας τήν πυραμίδα του στήν *différance*.

Μποροῦμε πάντα νά ἀποκαλύψουμε τό ἴχνος αὐτῆς τῆς κίνησης, ὅπως αὐτό ἀναγγέλλεται καί φυλάσσεται στόν μεταφυσικό λόγο, καί ἰδιαίτερα στόν σύγχρονο λόγο ὁ ὁποῖος δηλώνει, διαμέσου τῶν προσπαθειῶν στίς ὁποῖες ἀναφερ-

θήκαμε πρό ολίγου (Νίτσε, Φρόντ, Λεβινάς), τό πέρας τῆς ὄντολογίας. Καί ιδιαίτερα μέσω τοῦ χαϊντεγκεριανοῦ κειμένου.

Αὐτό τό κείμενο μάς παρακινεῖ νά ἐξετάσουμε τήν οὐσία τοῦ παρόντος, τήν παρουσία τοῦ παρόντος.

Τί εἶναι τό παρόν; Τί σημαίνει νά σκεφτοῦμε τό παρόν στήν παρουσία του; Ἄς ἐξετάσουμε, γιά παράδειγμα, τό κείμενο τοῦ 1946 μέ τόν τίτλο *Der Spruch des Anaximander*. Σέ αὐτό τό κείμενο ὁ Χάιντεγκερ θυμίζει ὅτι ἡ λήθη τοῦ εἶναι λησμονεῖ τή διαφορά ἀνάμεσα στό εἶναι καί στά ὄντα: «...τό νά εἶναι τό εἶναι τῶν ὄντων εἶναι θέμα τοῦ εἶναι (die Sache des Seins). Ἡ γλωσσική μορφή αὐτῆς τῆς ἀνιγματοειδούς, ἀμφίσημης γενικῆς ὀνομάζει μιά γένεση (Genesis), μιά προέλευση (Herkunft) τοῦ παρόντος ἀπό τήν παρουσία (des Anwesenden aus dem Anwesen). Ὅμως μαζί μέ τήν ἐκδίπλωση τῶν δύο, ἡ οὐσία (Wesen) αὐτῆς τῆς προέλευσης παραμένει κρυμμένη (verborgen). Ὅχι μονάχα ἡ οὐσία αὐτῆς τῆς προέλευσης, ἀλλά ἀκόμα καί ἡ ἀπλή σχέση ἀνάμεσα στήν παρουσία καί τό παρόν (Anwesen und Anwesendem)⁶ παραμένει ἄσχεπη [ungedacht]. Ἐπίσης ἀπό τήν ἀρχή φαίνεται ὅτι ἡ παρουσία καί τό εἶναι-παρόν ἦταν, τό καθένα ἀπό τήν μεριά του κάτι τίς. Ἀσυναίσθητα, ἡ παρουσία καθίσταται ἡ ἴδια ἓνα παρόν... Ἡ οὐσία τῆς παρουσίας (Das Wesen des Anwesenden) καί μαζί μέ αὐτήν ἡ διαφορά ἀνάμεσα στήν παρουσία καί τό παρόν, παραμένει λησμονημένη. Ἡ λήθη τοῦ εἶναι εἶναι ἡ λήθη τῆς διαφοράς ἀνάμεσα στό εἶναι καί τά ὄντα (μετάφραση στό *Chemins*, σ. 296-297).⁷

Θυμίζοντάς μας τή διαφορά ἀνάμεσα στό εἶναι καί τά ὄντα (τήν ὄντολογική διαφορά) ὡς διαφορά ἀνάμεσα στήν παρουσία καί τό παρόν, ὁ Χάιντεγκερ διατυπώνει μιά πρόταση, ἓνα σύνολο ἀπό προτάσεις πού δέν πρόκειται ἐδῶ ἀπερίσκηπτα καί βιαστικά νά «κριτικάρουμε», ἀλλά μάλλον νά ἀποκαταστήσουμε τή δύναμή τους νά προκαλοῦν.

Ἄς προχωρήσουμε βραδέως. Αὐτό πού ὁ Χάιντεγκερ θέλει νά καταδείξει εἶναι τό ἐξῆς: ἡ διαφορά ἀνάμεσα στό εἶναι καί τά ὄντα, λησμονημένη ἀπό τή

6. Ἐνῶ ὁ Γάλλος μεταφραστής ἐπιλέγει νά μεταφράσει τό Anwesen ὡς παρουσία (présence) καί τό Anwesend ὡς παρόν (présent), ἐμεῖς θά προτεινάμε, ἂν δέν ἀκολουθοῦσαμε τό γαλλικό κείμενο, τή μετάφραση ἀπό τόν Γιώργο Ξηροπαῖδη τοῦ Anwesen ὡς «καθίσταμαι παρών», «ἔρχομαι στήν παρουσία» καί τοῦ Anwesendes ὡς «παρ-όν», «παρ-όντα» ἢ ἀπό τόν Βαγγέλη Μπιστώρη ὡς «παρεῖναι» καί «παρόν ὄν», «παρόντα ὄντα» ἀντίστοιχα, τά ὅποια νομίζουμε ἀποδίδουν καλύτερα τό χαϊντεγκεριανό νόημα καί ἀποφεύγουν τή σύγχυσή τους μέ τό Anwesenheit (παρουσία) καί τό Gegenwart (τό παρόν): βλ. Μ. Heidegger, *Ἐπιστολή γιά τόν ἀνθρωπισμό*, εἰς.-μτφρ. Γ. Ξηροπαῖδης, ἐκδ. Ροές, Ἀθήνα 1987. Μ. Heidegger, *Τί εἶναι φιλοσοφία*, εἰς.-μτφρ.-σχόλια Β. Μπιτσώρης, ἐκδ. Ἄγρα, Ἀθήνα 1986. Οἱ μεταφραστές τοῦ *Der Spruch des Anaximander* στό ἀγγλικό μεταφράζουν τό Anwesen ὡς «presencing» καί τό Anwesendes ὡς «what is present» (Μ. Heidegger, «The Anaximander Fragment» στό *Early Greek Thinking*, μτφρ. D. F. Krell / F. A. Capuzzi, Harper San Francisco, 1984). (Σ.τ.μ.)

7. Μ. Heidegger, *Holzwege*, V. Klosterman, Φραγκφούρτη 1957, σ. 335-336. (Σ.τ.μ.)

μεταφυσική, ἔχει χαθεῖ χωρίς νά ἀφήσει ἴχνη. Τό ἴδιο τό ἴχνος τῆς διαφοράς ἔχει ἐξαφανιστεῖ. Ἐάν δεχόμαστε ὅτι ἡ différance (εἶναι) (ἡ ἴδια) ἄλλο ἀπό τήν ἀπουσία καί τήν παρουσία, ἐάν ἰχνηλατεῖ, τότε θά πρέπει νά μιλήσουμε ἐδῶ γιά τή λήθη τῆς διαφοράς (ἀνάμεσα [25] στό εἶναι καί τά ὄντα), γιά μιά ἐξαφάνιση τοῦ ἴχνους τοῦ ἴχνους. Πράγματι, αὐτό φαίνεται νά ὑπονοεῖ τό ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπό τή «Ρήση τοῦ Ἀναξίμανδρου»: «Ἡ λήθη τοῦ εἶναι ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας τοῦ εἶναι, ἀπό τήν ὅποια κρύβεται. Ἡ λήθη ἀνήκει τόσο οὐσιωδῶς στό πεπρωμένο [destination] τοῦ εἶναι, ὥστε ἡ χαραυγή αὐτοῦ τοῦ πεπρωμένου νά ὑψώνεται ἀκριβῶς ὡς ἡ ἀποκάλυψη τοῦ παρόντος στήν παρουσία του. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ Ἱστορία τοῦ εἶναι ἐγκαινιάζεται ἀπό τή λήθη τοῦ εἶναι, σέ αὐτό τό εἶναι διατηρεῖ τήν οὐσία του, τή διαφορά του ἀπό τά ὄντα. Ἡ διαφορά ἐκλείπει. Παραμένει λησμονημένη. Μόνο τό διαφοροποιημένο [différenciè] – τό παρόν καί ἡ παρουσία (das Anwesende und das Anwesen) ἀποκαλύπτεται, ἀλλά ὄχι ὡς διαφοροποιημένο. Ἀντιθέτως, ἀκόμα καί τό πρόωρο ἴχνος (die frühe Spur) τῆς διάκρισης ἐξαλείφεται ὅταν ἡ παρουσία ἐμφανίζεται ὡς ἓνα εἶναι-παρόν (das Anwesen wie ein Anwesendes erscheint) καί βρῖσκει τήν προέλευσή της σέ ἓνα ὑπέρτατο (εἶναι)-παρόν (in einem höchsten Anwesenden)».⁸

Ἀπό τή στιγμή πού τό ἴχνος δέν ἀποτελεῖ μιά παρουσία ἀλλά τό ὁμοίωμα μιᾶς παρουσίας πού ἐξαρθρώνει, μετατοπίζει, ἀναβάλλει τόν ἑαυτό της, κυριολεκτικά στερεῖται θέσης – ἡ ἐξάλειψη ἀνήκει στή δομή του. Κι ὄχι μόνο ἡ ἐξάλειψη πού πρέπει πάντα νά μπορεῖ νά τό καταλαμβάνει (ἐλλείπει τῆς ὁποίας δέν θά ἦταν ἴχνος ἀλλά μιά ἀφθαρτη καί μνημειακή ὑπόσταση), ἀλλά ἐπίσης ἡ ἐξάλειψη πού τό συγκροτεῖ ἀπό τήν ἀρχή τοῦ παιχνιδιοῦ ὡς ἴχνος, πού τό ἐγκαθιστᾷ ὡς ἀλλαγῆ θέσης καί τό ἐξαφανίζει στήν ἐμφάνισή του, τό κάνει νά προκύπτει ἀπό τόν ἑαυτό του στή θέση του. Ἡ ἐξάλειψη τοῦ πρώιμου ἴχνους (die frühe Spur) τῆς διαφοράς εἶναι, λοιπόν, («τό αὐτό») μέ τήν ἰχνηλάτησή του στό μεταφυσικό κείμενο. Αὐτό πρέπει νά ἔχει διατηρήσει τό στίγμα αὐτοῦ πού ἔχει χαθεῖ, διαφυλαχθεῖ, τεθεῖ κατά μέρος. Τό παράδοξο μιᾶς τέτοιας δομῆς εἶναι, στή γλώσσα τῆς μεταφυσικῆς, αὐτή ἡ ἀντιστροφή τῆς μεταφυσικῆς ἔννοιας ἡ ὅποια παράγει τό ἀκόλουθο ἀποτέλεσμα: τό παρόν καθίσταται τό σημεῖο τοῦ σημείου, τό ἴχνος τοῦ ἴχνους. Δέν ἀποτελεῖ πλέον αὐτό στό ὁποῖο παραπέμπει σέ τελευταία ἀνάλυση κάθε παραπομπή. Καθίσταται μιά λειτουργία σέ μιά δομή γενικευμένης παραπομπῆς. Ἀποτελεῖ ἴχνος καί ἴχνος τῆς ἐξάλειψης τοῦ ἴχνους.

Κατ' αὐτό τόν τρόπο τό κείμενο τῆς μεταφυσικῆς εἶναι κατανοητό. Ἀκόμα ἀναγνώσιμο καί πρὸς ἀνάγνωση. Δέν περικλείεται, ἀλλά διασχίζεται ἀπό τό ὄριό του, σημαδεμένο στό ἐσωτερικό του ἀπό τόν πολλαπλό αὐλακα τοῦ περι-

8. Heidegger, *Holzwege*, ὁ.π., σ. 336. (Σ.τ.μ.)

θωρίου του. Προτείνοντας ταυτόχρονα τό μνημείο και τόν αντικατοπτρισμό του ἴχνους, τό ἴχνος ταυτόχρονα χαραγμένο και σβησμένο, ταυτόχρονα ζωντανό και νεκρό, ζώντας, όμως, πάντα τήν εικονικότητα τῆς ζωῆς και τῆς διαφυλαγμένης ἐγγραφῆς τῆς. Πυραμίδα. Ὁχι ἕνα ὄριο πρὸς ὑπερπήδηση, ἀλλά πετρώδες, πάνω σ' ἕναν τοῖχο, πρὸς μιά ἀλλιώτικη ἀνάγνωση, ἕνα κείμενο χωρίς φωνή.

Συνεπῶς μπορούμε νά σκεφτοῦμε χωρίς ἀντίφαση, ἢ τουλάχιστον χωρίς νά ἀποδίδουμε καμία ὀρθότητα σέ μιά τέτοια ἀντίφαση, αὐτό πού εἶναι ἀντιληπτό και μὴ ἀντιληπτό γύρω ἀπὸ τό ἴχνος. Τό «πρώιμο ἴχνος» τῆς διαφορᾶς [26] ἔχει χαθεῖ σέ μιά χωρίς ἐπιστροφή μὴ ὁρατότητα κι ἐντούτοις ἡ ἴδια ἡ ἀπώλειά του εἶναι κεκαλυμμένη, διαφυλαγμένη, διατηρημένη, κείμενη, ἀναβεβλημένη. Σ' ἕνα κείμενο. Ὑπὸ τῆ μορφῆς τῆς παρουσίας. Τῆς κυριότητος. Ἡ ἴδια ἡ ὁποία δέν εἶναι παρά μόνο ἀποτέλεσμα τῆς γραφῆς.

Ἐχοντας μιλήσει γιὰ τήν ἐξάλειψη τοῦ πρώιμου ἴχνους, ὁ Χάιντεγκερ μπορεῖ, λοιπόν, σέ μιά ἀντίφαση χωρίς ἀντίφαση, νά συνυπογράψει, νά προσυπογράψει τό σφράγισμα τοῦ ἴχνους. Λίγο παρακάτω: «Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ διάκριση ἀνάμεσα στό εἶναι και τά ὄντα, ὡς κάτι λησμονημένο, μπορεῖ νά εἰσβάλει στήν ἐμπειρία μας μόνο ἐάν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ μέ τήν παρουσία τοῦ παρόντος (mit dem Anwesen des Anwesenden) κι ἐάν ἔχει ἔτσι ἐπισφραγιστεῖ σέ ἕνα ἴχνος (eine Spur geprägt hat) τό ὁποῖο παραμένει διαφυλαγμένο (gewahrt bleibt) στή γλώσσα στήν ὁποία τό εἶναι συμβαίνει».⁹

Ἀκόμα παρακάτω, ἐνῶ στοχάζεται τό *χρεών* τοῦ Ἀναξίμανδρου, τό ὁποῖο μεταφράζει ὡς *Brauch* (διατήρηση) [(*maintien*)],¹⁰ ὁ Χάιντεγκερ γράφει τά ἀκόλουθα:

Ἐντελλόμενη τάξη και τόλμη (*Fug und Ruch verfügend*), ἡ διατήρηση ἐλευθερώνει τό παρόν (*Anwesende*) στή διαμονή του και τό καθιστᾶ κάθε φορά ἐλεύθερο γιὰ τῆ διαμονή του. Ἀλλά κατά τόν ἴδιο τρόπο τό παρόν φαίνεται ἐξίσου νά ὑπόκειται στόν διαρκή κίνδυνο νά ἀπολιθωθεῖ σέ ἐπιμονή (*in das bloße Beharren verhärtet*). Συνεπῶς ἡ διατήρηση οὐσιαστικά παραμένει ἡ ἴδια ἡ παρουσία και ταυτόχρονα ἡ ἐγκατάλειψη (*Aushndigung*: ἀπο-διατήρηση) τῆς παρουσίας (*des Anwesens*) (*in den Un-fug*), στήν ἀταξία (τό χωρισμό). Ἡ διατήρηση συνενώνει τό ἀπό- (*Der Brauch fugt das Un-*).¹¹

9. Στό ἴδιο. (Σ.τ.μ.)

10. Ὁ Γάλλος μεταφραστής ἀποδίδει τό *der Brauch* ὡς *maintien*, διατήρηση. Ὁ Γιώργος Ξηροπαίδης μεταφράζει τό *der Brauch* ὡς *χρεία* (βλ. Γ. Ξηροπαίδης, *Ὁ Heidegger και τό πρόβλημα τῆς ὄντολογίας*, Ἐκδόσεις Κριτική, Ἀθήνα 1995, σ. 119). Οἱ μεταφραστὲς τοῦ *Der Spruch des Anaximander* στά ἀγγλικά ἀποδίδουν τό *der Brauch* ὡς *usage, χρήση* (βλ. M. Heidegger, «The Anaximander Fragment», στό *Early Greek Thinking*, ὁ.π., σ. 52-53). Ὁ David B. Allison μεταφράζει τό *der Brauch* ὡς *sustaining use* (βλ. J. Derrida, «Difference», στό *Speech and Phenomena and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*, μτφρ. D. B. Allison, Northwestern University Press, Evanston, 1973, σ. 157). (Σ.τ.μ.)

11. Heidegger, *Holzwege*, ὁ.π., σ. 339-340. (Σ.τ.μ.)

Και εἶναι στό σημεῖο ὅπου ὁ Χάιντεγκερ ἀναγνωρίζει τῆ διατήρηση ὡς ἴχνος πού θά πρέπει νά θεθεῖ ἡ ἐρώτηση: Μποροῦμε, και σέ ποιό βαθμό, νά σκεφτοῦμε αὐτό τό ἴχνος και τό *dis-* τῆς *différance* ὡς *Wesen des Seins*; Δέν ἀναφέρεται τό *dis-* τῆς *différance* πέρα ἀπὸ τήν ἱστορία τοῦ εἶναι, ἐπίσης πέρα ἀπὸ τῆ γλώσσα μας, και πέρα ἀπὸ καθετί πού αὐτή μπορεῖ νά ὀνομάσει; Δέν καλεῖ, στή γλώσσα τοῦ εἶναι, γιὰ ἕναν μετασχηματισμό, ἀναγκαστικά βίαιο, αὐτῆς τῆς γλώσσας ἀπὸ μιά ὁλοκληρωτικά ἄλλη γλώσσα;

Ἄς κάνουμε αὐτή τήν ἐρώτηση πιό συγκεκριμένη. Και, γιὰ νά ἀποσπάσουμε τό «ἴχνος» ἀπὸ αὐτήν (και ποιός πίστεψε ὅτι ποτέ ἐντοπίσαμε κάτι, πέρα ἀπὸ ἴχνη πρὸς ἀνίχνευση); Ἄς συνεχίσουμε νά διαβάσουμε αὐτό τό ἀπόσπασμα: («Ἡ μετάφραση τοῦ τό *χρεών* ὡς «διατήρηση» δέν ἔχει προέλθει ἀπὸ ἐτυμολογικολεξικολογικούς συλλογισμούς. Ἡ ἐκλογή τῆς λέξης «διατήρηση» προέρχεται ἀπὸ μιά προηγούμενη μετα-βίβαση (*Über-setzen*) τῆς σκέψης πού προσπαθεῖ νά σκεφθεῖ τῆ διαφορά στήν ἐκδίπλωση τοῦ εἶναι (*im Wesen des Seins*) πρὸς τήν ἱστορικὴ ἔναρξη τῆς λήθης τοῦ εἶναι. Ἡ λέξη «διατήρηση» ὑπαγορεύεται στή σκέψη κατά τήν ἀντίληψη (*Erfahrung*) τῆς λήθης τοῦ εἶναι. Τό *χρεών* κυρίως ὀνομάζει ἕνα ἴχνος [27] (*Spur*) αὐτοῦ πού παραμένει πρὸς σκέψη στή λέξη «διατήρηση», ἕνα ἴχνος πού σύντομα χάνεται (*alsbald verschwindet*) στήν ἱστορία τοῦ εἶναι, ἡ ὁποία ἐκδιπλώνεται στήν παγκόσμια ἱστορία ὡς δυτικὴ μεταφυσική».¹²

Πῶς νά σκεφθοῦμε αὐτό πού εἶναι ἔξω ἀπὸ ἕνα κείμενο; Αὐτό πού εἶναι λίγο πολύ τό προσδιδιάζον περιθώριό του; Γιὰ παράδειγμα, τό ἄλλο τοῦ κειμένου τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς; Βέβαια, τό «ἴχνος πού σύντομα χάνεται στήν ἱστορία τοῦ εἶναι ... ὡς δυτικὴ μεταφυσικὴ» διαφεύγει κάθε καθορισμοῦ, κάθε ὀνόματος πού θά μπορούσε νά λάβει στό μεταφυσικό κείμενο. Στεγάζεται, και συνεπῶς ἀποκρύπτεται, σέ αὐτά τά ὀνόματα. Δέν ἐμφανίζεται σέ αὐτά ὡς τό «ἴδιο» τό ἴχνος. Ἀλλά αὐτό συμβαίνει ἐπειδὴ δέν θά μπορούσε ποτέ νά ἐμφανιστεῖ τό ἴδιο, ὡς τέτοιο. Ὁ Χάιντεγκερ, ἐπίσης, λέει ὅτι ἡ διαφορά δέν μπορεῖ νά ἐμφανιστεῖ ὡς τέτοια: «*Lichtung des Unterschiedes kann deshalb auch nicht bedeuten, dass der Unterschied als der Unterschied erscheint*».¹³ Δέν ὑπάρχει οὐσία τῆς *différance*: αὐτὴ (εἶναι) αὐτό πού ὄχι μόνο δέν θά μπορούσε νά ἀφεθεῖ νά καταστεῖ οἰκειοποιήσιμο στό ὡς τέτοιο τοῦ ὀνοματός του ἢ τῆς ἐμφάνισής του, ἀλλὰ αὐτό πού ἀπειλεῖ τήν ἐξουσία του ὡς τέτοιου γενικά, τῆς παρουσίας τοῦ ἴδιου τοῦ πράγματος στήν οὐσία του. Τό ὅτι δέν ὑπάρχει σέ αὐτό τό σημεῖο μιά προσδιδιάζουσα οὐσία τῆς *différance*, αὐτό ὑπονοεῖ ὅτι δέν ὑπάρχει οὔτε εἶναι οὔτε ἀλήθεια τοῦ παιχνιδιοῦ τῆς γραφῆς στόν βαθμό πού ἐμπλέκει τήν *différance*.¹⁴

12. Στό ἴδιο, σ. 340. (Σ.τ.μ.)

13. «Ὁ φωτισμός τῆς διαφορᾶς δέν σημαίνει ὅτι ἐμφανίζεται ἡ διαφορά ὡς τέτοια.» (Σ.τ.μ.)

14. Ἡ *différance* δέν ἀποτελεῖ ἕνα «εἶδος» τοῦ γένους ὄντολογικὴ διαφορά. Ἄν «ἡ δωρεὰ τῆς

[28] Για μᾶς, ἡ *différance* παραμένει ἕνα μεταφυσικό ὄνομα καί ὅλα τὰ ὀνόματα πού λαμβάνει στή γλώσσα μας εἶναι ἀκόμα, ὡς ὀνόματα, μεταφυσικά. Ἰδιαίτερα ὅταν δηλώνουν τόν καθορισμό τῆς *différance* ὡς διαφορᾶς ἀνάμεσα στήν παρουσία καί τό παρόν (Anwesen / Anwesend), ἀλλά ἤδη καί προπάντων, ὅταν, μέ τόν πλέον γενικό τρόπο, δηλώνουν τόν καθορισμό τῆς *différance* ὡς διαφορᾶς ἀνάμεσα στό εἶναι καί τὰ ὄντα.

«Παλαιότερη» ἀπό τό ἴδιο τό εἶναι, μιά τέτοια *différance* δέν ἔχει ὄνομα στή γλώσσα μας. Ἀλλά («ἤδη γνωρίζουμε») ὅτι, ἐάν εἶναι ἀκατονόμαστη, αὐτό δέν εἶναι ἀπλά κάτι προσωρινό· ὄχι, ὅμως, ἐπειδή ἡ γλώσσα μας δέν ἔχει ἀκόμα βρεῖ ἢ δεχτεῖ αὐτό τό ὄνομα, ἢ ἐπειδή θά ἔπρεπε νά τό ἀναζητήσουμε σέ μιά ἄλλη γλώσσα, ἔξω ἀπό τό πεπερασμένο σύστημα τῆς δικῆς μας. Εἶναι ἐπειδή δέν ὑπάρχει ὄνομα γι' αὐτήν, οὔτε κἀν τό ὄνομα τῆς οὐσίας ἢ τοῦ εἶναι, οὔτε κἀν αὐτό τῆς «*différance*» πού δέν εἶναι ἕνα ὄνομα, πού δέν εἶναι μιά καθαρή ὀνομαστική ἐνότητα, κι ἀκατάπαυστα αὐτο-μετατοπίζεται σέ μιά ἀλυσίδα ἀπό διαφοροποιούσες κι ἀναβάλλουσες ὑποκαταστάσεις.

«Δέν ὑπάρχει ὄνομα γι' αὐτήν»: μιά πρόταση πού πρέπει νά διαβαστεῖ στήν

παρουσίας εἶναι ιδιότητα [propriété] τοῦ Ereignen (Die Gabe von Anwesen ist Eigentum des Ereignens)» («Zeit und Sein»), στό *L'endurance de la pensée*, Plon, 1968, μτφρ. Fédier, σ. 63), ἡ *différance* δέν ἀποτελεῖ μιά διαδικασία ἰδιοποίησης [appropriation] ὑπό κανένα ἀπολύτως νόημα [en quelque sens que ce soit]. Δέν εἶναι οὔτε θέση (οἰκειοποίηση) [(appropriation)] οὔτε ἄρνηση (ἀπαλλοτρίωση) [(expropriation)], ἀλλά ἄλλο. Ἐπομένως, φαίνεται –ἀλλά ἐδῶ, σημειώνουμε μᾶλλον τήν ἀναγκαιότητα μιᾶς μελλοντικῆς διαδρομῆς– ὅτι ἡ *différance* δέν θά ἦταν περισσότερο ἕνα εἶδος τοῦ γένους Ereignis ἀπ' ὅ,τι τοῦ εἶναι. Ὁ Χάιντεγκερ λέει: «... τότε τό εἶναι ἀνήκει στό ἰδιοποιεῖν» (Dann gehört das Sein in das Ereignen). Ἀπό αὐτό, τό δοῦνα καί ἡ δωρεά του ὑποδέχονται καί λαμβάνουν τόν καθορισμό τους. Σέ αὐτή τήν περίπτωση τό εἶναι θά ἦταν ἕνα εἶδος τοῦ Ereignis καί ὄχι τό Ereignis ἕνα εἶδος τοῦ εἶναι. Ὁμως, τό νά καταφύγουμε σέ μιά τέτοια ἀντιστροφή θά ἦταν πολύ εὐκόλο. Μιά τέτοια σκέψη χάνει τό ζητούμενο (Sie denkt am Sachverhalt vorbei). Ἡ Ereignis δέν εἶναι ἡ ὑπέρτατη ἔννοια πού κατανοεῖ τὰ πάντα, καί στήν ὅποια τό εἶναι καί ὁ χρόνος θά ἀφῆγονταν νά ὑποταχθοῦν. Οἱ λογικές κατηγοριοποιήσεις δέν σημαίνουν τίποτα ἐδῶ. Διότι καθόσον στοχαζόμεστε τό ἴδιο τό εἶναι κι ἀκολουθοῦμε αὐτό πού ἔχει ὡς ἴδιον, τό εἶναι ἀποδεικνύεται ὡς δωρεά πού χορηγεῖται ἀπό τό ἐγγεμίζειν (Reichen) τοῦ χρόνου, ἀπό τό ἐγγεμίζειν τοῦ πεπωμένου τῆς παρουσίας (gewhrte Gabe des Geschickes von Anwesenheit). Ἡ δωρεά τῆς παρουσίας εἶναι ιδιότητα τοῦ Ereignen (Die Gabe von Anwesen ist Eigentum des Ereignens)».

Χωρίς τήν ἐπανεγγραφή πού μετατοπίζει αὐτή τήν ἀλυσίδα (εἶναι, παρουσία, ἰδιοποίηση [appropriation], κτλ.) δέν θά μεταβάλλουμε ποτέ αὐστηρά κι ἀμετάκλητα τή σχέση μεταξύ τῆς γενικῆς ἢ θεμελιώδους ὄντο-λογίας κι αὐτοῦ πού αὐτή ἐξουσιάζει ἢ πού ὑποτάσσεται κάτω ἀπό τόν τίτλο τῆς περιφερειακῆς ὄντολογίας ἢ τῆς ἰδιαίτερης ἐπιστήμης: γιά παράδειγμα, ἡ πολιτική οἰκονομία, ἡ ψυχανάλυση, ἡ σημειολογία, ἡ ρητορική –στὶς ὁποῖες ἡ ἀξία τῆς κυριότητος [propriété] παίζει, περισσότερο ἀπὸ ἄλλο, ἕναν ἀμείωτο ρόλο– ἀλλά ἐξίσου κάθε πνευματιστική ἢ ὑλιστική μεταφυσική. Οἱ ἀναλύσεις πού ἀρθρώνονται σέ αὐτό τόν τόμο ἀποβλέπουν σέ μιά τέτοια προκαταρκτική ἐπεξεργασία. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι μιά τέτοια ἐπανεγγραφή δέν θά συμπεριληφθεῖ ποτέ σέ ἕναν φιλοσοφικό ἢ θεωρητικό λόγο οὔτε γενικά σέ ἕναν λόγο ἢ σέ μιά γραφή μόνο στή σκηνή πού ἄλλο ὄνομασσε γενικό κείμενο (1972).

κοινοτοπία τῆς. Αὐτό τό ἀκατονόμαστο δέν εἶναι ἕνα ἄρρητο εἶναι, πού δέν θά μπορούσε νά προσεγγιστεῖ ἀπό κανένα ὄνομα: ὁ Θεός, γιά παράδειγμα. Αὐτό τό ἀκατονόμαστο εἶναι τό παιχνίδι πού καθιστᾷ ἐφικτά τὰ ὀνομαστικά ἀποτελέσματα, τίς σχετικὰ ἐνωτικές ἢ ἀτομικές δομές πού ἀποκαλοῦμε ὀνόματα, τίς ἀλυσίδες τῶν ὑποκαταστάσεων τῶν ὀνομάτων, καί στὰ ὅποια, γιά παράδειγμα, τό ὀνομαστικό ἀποτέλεσμα *différance* εἶναι τό ἴδιο *παρὰσυμμένο*, ἀπαχθὲν, ἐπανεγγραμμένο, ἀκριβῶς ὅπως μιά ἐσφαλμένη ἐκκίνηση ἢ ἕνας ἐσφαλμένος τερματισμός ἀποτελεῖ ἀκόμα μέρος τοῦ παιχνιδιοῦ, λειτουργία τοῦ συστήματος.

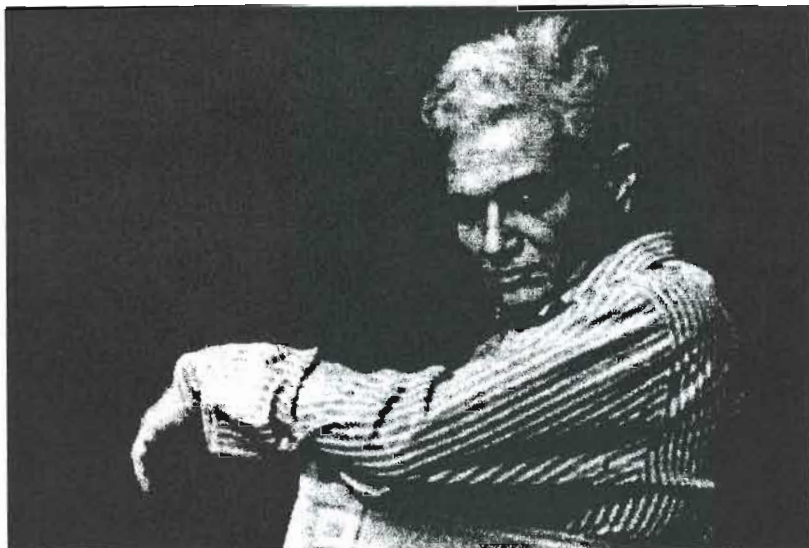
Αὐτό πού γνωρίζουμε ἢ αὐτό πού θά γνωρίζαμε ἐάν ἐπρόκειτο ἐδῶ ἀπλῶς γιά μιά γνώση εἶναι ὅτι δέν ἔχει ὑπάρξει ποτέ, οὔτε θά ὑπάρξει ποτέ μιά μοναδική λέξη, ἕνα κυρίαρχο ὄνομα. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος [29] γιά τόν ὁποῖο ἡ σκέψη τοῦ γράμματος α τῆς *différance* δέν ἀποτελεῖ τήν πρώτη ἐντολή ἢ προφητική ἀναγγελία μιᾶς ἐπικείμενης κι ἀκόμα ἀνήκουστης ὀνοματοθεσίας. Δέν ὑπάρχει τίποτα κηρυγματικό γύρω ἀπὸ αὐτή τή «λέξη», ὑπὸ τόν ὄρο ὅτι ἀντιλαμβανόμεστε τήν ἀποκεφαλ(αιοποι)ήσή τῆς [l'émajusculation]. Καί ὅτι θέτουμε ὑπὸ συζήτηση τό ὄνομα τοῦ ὀνόματος.

Δέν θά ὑπάρξει μοναδικό ὄνομα, ἀκόμα κι ἂν ἦταν τό ὄνομα τοῦ εἶναι. Καί θά πρέπει νά τό σκεφτοῦμε αὐτό χωρίς νοσταλγία, δηλαδή, ἐκτός τοῦ μύθου μιᾶς καθαρᾶς μητρικῆς ἢ καθαρᾶς πατρικῆς γλώσσας, μιᾶς χαμένης πατρίδας τῆς σκέψης. Ἀντίθετα, θά πρέπει νά εἶμαστε καταφατικοί ἀπέναντι σέ αὐτό, μέ τήν ἔννοια πού ὁ Νίτσε βάζει τήν κατάφαση στό παιχνίδι, μέ ἕνα ὀρισμένο γέλιο καί μέ ἕναν ὀρισμένο βηματισμό τοῦ χοροῦ.

Ἀπὸ αὐτό τό γέλιο κι αὐτόν τόν χορό, ἀπὸ αὐτή τήν κατάφαση πού εἶναι ξένη σέ κάθε διαλεκτική, τίθεται ὡς θέμα ἢ ἄλλη πλευρά τῆς νοσταλγίας, τήν ὅποια θά ἀποκαλέσω χαίντεγκεριανή ἐλπίδα. Δέν ἀγνοῶ πόσο ἀπρεπῆς μπορεῖ νά φαίνεται ἐδῶ αὐτή ἡ λέξη. Παρ' ὅλα αὐτά τήν ἀποτολμῶ, χωρίς νά ἀποκλείω καμιά ἀπὸ τίς συνέπειές τῆς, καί τή συσχετίζω μέ αὐτό πού ἀκόμα μοῦ φαίνεται νά ἀποτελεῖ τό μεταφυσικό μέρος τῆς «Ῥήσης τοῦ Ἀναξίμανδρου»: τήν ἀναζήτηση γιά τήν κύρια λέξη καί τό μοναδικό ὄνομα. Μιλώντας γιά τήν «πρώτη λέξη τοῦ εἶναι» (das frühe Wort des Seins: τό *χρεῶν*), ὁ Χάιντεγκερ γράφει: «Ἡ σχέση μέ τό παρόν [au présent], ἡ ὅποια ἀναπτύσσει τήν τάξη τῆς στήν ἴδια τήν οὐσία τῆς παρουσίας, εἶναι μοναδική (ist eine einzige). Εἶναι προπαντός ἀσύγκριτη μέ κάθε ἄλλη σχέση. Ἀνήκει στή μοναδικότητα τοῦ ἴδιου τοῦ εἶναι (Sie gehört zur Einzigkeit des Seins selbst). Συνεπῶς, γιά νά ὀνομάσουμε τήν οὐσιώδη φύση τοῦ εἶναι (das Wesende des Seins), ἡ γλώσσα θά ἔπρεπε νά βρεῖ μιά μοναδική λέξη, τή μοναδική λέξη (ein einziges, das einzige Wort). Ἀπὸ αὐτό μπορούμε νά συναγάγουμε πόσο παράτολμη εἶναι κάθε λέξη τῆς σκέψης [κάθε στοχαστική λέξη: denkende Wort] πού ἀπευθύνεται στό εἶναι (das dem Sein zugesprochen wird). Παρ' ὅλα αὐτά μιά τέτοια

παρατολμία δέν εἶναι ἀδύνατη, ἐφόσον τό Εἶναι μιᾶ παντοῦ καί πάντα μέσω κάθε γλώσσας».¹⁵

(29) Τέτοια εἶναι ἡ ἐρώτηση: ἡ συμμαχία τῆς ὁμιλίας καί τοῦ Εἶναι στή μοναδική [unique] λέξη, στό ἐπιτέλους κύριο ὄνομα. Τέτοια εἶναι ἡ ἐρώτηση πού ἐγγράφεται στήν παιγνιώδη κατάφαση τῆς *différance*. "Ἐχει σχέση μέ κάθε μέλος αὐτῆς τῆς πρότασης: «Τό Εἶναι / μιᾶ / παντοῦ καί πάντα / μέσω / κάθε / γλώσσας»».¹⁶

Ζάκ Ντερριντά

15. Heidegger, *Holzwege*, ὁ.π., σ. 337-338. (Σ.τ.μ.)

16. Θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω γιά τή βοήθειά τους τίς φίλες καί φίλους Κωνσταντίνα Χάμου, Γεωργία Σακκά, Πόπη Βλάχου, Γιάννη Μαρκαντέ, Νατάσσα Χαλιάπα, Παῦλο Κόντο, Γιώργο Ξηροπαίδη καί Θεόδωρο Πενολίδη. Ἰδιαιτέρη μνεῖα θά ἤθελα νά κάνω στή φίλη Ἑλένη Μπεζέ, χωρίς τή βοήθεια τῆς ὁποίας αὐτή ἡ μετάφραση δέν θά εἶχε ὑλοποιηθεῖ. (Σ.τ.μ.)